

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLENDİRMESİ:
DİLEK YARIMADASI BÜYÜK MENDERES DELTASI MİLLİ PARKI
ÖRNEĞİ**

L. Feray BEKDEMİR

PEYZAJ MİMARLIĞI ANABİLİM DALI

**ANKARA
2010**

Her hakkı saklıdır

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLENDİRMESİ DİLEK YARIMADASI BÜYÜK MENDERES DELTASI MİLLİ PARKI ÖRNEĞİ

L. Feray BEKDEMİR

Ankara Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Nilgöl KARADENİZ

Kültürel peyzaj insanoğlunun sosyal gelişimini, yaratıcılığını ve ruhsal zenginliğini yansıtır ve ortak kimliğinin parçalarını oluşturur. İnsan ve çevre arasındaki ilişki çeşitliliğinin devamlılığını sağlamak ve yaşayan kültürler ile bunların kaybolmakta olan izlerini korumak amacıyla kültürel peyzaj değerlendirilmeli ve gelecek kuşaklara aktarılması için kayıt altına alınmalıdır. Kültürel peyzaj özelliklerinin korunması ve değerlendirilmesi, sahip olunan kültürün geleceğe doğru aktarılmasını sağlayacaktır. Bu çalışmada örnek alan olarak seçilen Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı, gerek sahip olduğu zengin biyoçeşitlilik, tarım dokusu, gerekse yüzyıllar boyunca burada yaşamış farklı kültürlerin oluşturduğu yerleşim dokusu ile kültürel peyzaj olarak kabul edilebilecek alanlardan biridir. Taşıdığı nitelikler ve karmaşık yapısı ile kültürel peyzajın genel özelliklerini yansıtan milli park, alan kullanımı ve koruması konularında faydalı olabilecek önemli bir örnek oluşturmaktadır. Bu çalışmanın kapsamı, kültürel peyzaj olarak seçilen çalışma alanının geçmişten günümüze nasıl bir değişim geçirdiği, bu değişimden ne kadar etkilendiği ve bugün nasıl kullanıldığının araştırılması ve bu araştırmaya bağlı olarak alanın kültürel peyzaj sınıflarının ortaya konulması ve kültürel peyzaj değerlendirmesidir. Bu kapsamda kültürel peyzaj değerlendirilmesinde kullanılan yöntemlere dair bir literatür araştırması yapılmış ve çalışma alanı için kültürel peyzaj yaklaşımı belirlenmiştir. Çalışmanın yöntem bölümünde masa başı çalışmaları ve arazi çalışmalarının ardından doğal ve kültürel peyzaj elemanları temel alınarak, alan; kırsal, sanatsal, sosyal, idari sınıf ve altyapı sınıfı olmak üzere beş farklı peyzaj sınıfına ayrılarak incelenmiştir. Bu aşamadan sonra da alan kültürel peyzaj değerine göre çok yüksek, yüksek, orta, düşük olarak derecelendirilmiştir.

Aralık 2010, 86 sayfa

Anahtar Kelimeler: Kültürel peyzaj, kültürel peyzaj değerlendirmesi, Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası, milli park.

ABSTRACT

Master Thesis

CULTURAL LANDSCAPE ASSESSMENT A CASE STUDY OF DİLEK PENINSULA THE GREAT MENDERES DELTA NATIONAL PARK

L. Feray BEKDEMİR

Ankara University
Graduate School of Natural Applied Science
Department of Landscape Architecture

Supervisor: Prof. Dr. Nilgöl KARADENİZ

Cultural landscape reflects the social development, creativity and spiritual prosperity of human beings and forms the pieces of common identity. It must be evaluated to provide the diversity of relations between humans and environment as well as to keep the living cultures and its vanishing traces. It must also be registered to be inherited to the next generations. The transfer to next generations will be provided by recognizing the cultural landscape as much as it is searched, protecting it as much as it is recognized. The aim of this thesis Dilek Peninsula The Great Menderes Delta National Park can be accepted as a cultural landscapes with its rich biodiversity, agricultural and cultural texture which is provided by the different cultures that have been appeared at this place for years. National park which reflects the general characteristics of landscape area is a good example that will be useful about the usage and protection of the area. The goal of this study is to investigate the evaluation of the landscape from past to present, the amount of the influence by that evaluation and to search how to use today and classify the cultural landscape and evaluate. The methods which have been used to evaluate the cultural landscapes are searched and cultural landscapes approach is evaluated as the first step of the study. In the methods part, landscape is evaluated by classifying it in five landscapes subtypes (rural, artistic, social, institution and infrastructure) just after desk and field studies.

December 2010, 86 pages

Key Word: Cultural landscape, evaluation of the cultural landscape, Dilek Peninsula the Great Menderes Delta, national park.

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR

“Kültürel Peyzaj Değerlendirmesi: Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı Örneği” adlı bu çalışma Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır.

Yüksek Lisans tez danışmanlığımı üstlenerek bana bu konuda çalışma olanağı veren, her konuda bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan, eğitimim ve gelişimime katkı sağlayacak her konuda yolumu açan saygıdeğer hocam Sayın Prof. Dr. Nilgöl KARADENİZ’e desteği ve anlayışı için içtenlikle teşekkür eder, saygı ve sevgilerimi sunarım.

Tez jürime katılan değerli hocalarım Prof. Dr. Mükerrrem ARSLAN ve Yrd. Doç. Dr. Sebahat AÇIKSÖZ’e teşekkürlerimi sunarım.

Yine yüksek lisans tez çalışmamda bilgi ve görüşlerinden yararlandığım, kendisinin stajyeri olma fırsatını bana sunarak staj sürem boyunca ofisinden ve kütüphanesinden yararlanmamı sağlayan Almanya Kassel Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Diedrich BRUNS’a teşekkürü borç bilir, saygılarımı sunarım.

Ayrıca;

Her zaman bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan, fikirlerine saygı duyduğum, desteğini hissettiğim hocam Araş. Gör. Emel BAYLAN’a,

Araştırma alanına ait verilerin elde edilmesinde yardımlarını esirgemeyen ve arazi çalışmamda bana rehberlik eden Kuşadası Doğa Koruma ve Milli Parklar Mühendisliği çalışanlarına ve Orman Mühendisi Erdinç KUTSAL’a,

Halen çalışmakta olduğum Giresun Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü’nde destek ve katkılarından ötürü, Park ve Bahçeler Müdürü Ziraat Mühendisi Fazıl HIDIMOĞLU ve İmar ve Şehircilik Müdürlüğü personeli Şehir Plancısı Selim ÖZGÜREL’e çok teşekkür ederim.

Yüksek lisans çalışmam süresince yanımda yer alan ve bana destek olan kıymetli arkadaşlarım Simge ERTORUN, Burcu BAYRAK ve Ömür KAYGISIZ’a teşekkür ederim.

Son olarak, uzun eğitim yıllarım boyunca benden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen sevgili annem İnci BEKDEMİR, babam Rasim BEKDEMİR’e ve ablam İlkay BEKDEMİR KAYA’ya minnetlerimi sunarım.

L. Feray BEKDEMİR

Ankara, Aralık 2010

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR.....	iii
SİMGELER DİZİNİ.....	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vii
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	viii
1. GİRİŞ.....	1
2. KURAMSAL TEMELLER.....	5
2.1 Kültür ve Kültürel Peyzaj.....	5
2.2 Kültürel Peyzaj Tipleri.....	10
2.3 Kültürel Peyzaj Değerlendirmesi.....	12
2.4 Milli Park Kavramı.....	15
2.4.1 Dünyada doğa koruma ve milli parkların gelişim süreci.....	16
2.4.2 Türkiye’de doğa koruma ve milli parkların durumu.....	17
3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	19
3.1 Materyal.....	19
3.2 Yöntem.....	20
4. ARAŞTIRMA BULGULARI.....	25
4.1 Çalışma Alanının Doğal Verileri.....	25
4.1.1 Coğrafi konum.....	25
4.1.2 Jeolojik yapı.....	28
4.1.3 İklim.....	30
4.1.4 Jeomorfoloji.....	31
4.1.5 Toprak.....	34
4.1.6 Flora.....	34
4.1.7 Fauna.....	37
4.1.8 Hidrolojik yapı.....	38
4.2 Çalışma Alanının Kültürel Verileri.....	41
4.2.1 Nüfus.....	41
4.2.2 İdari yapı.....	42
4.2.3 Ekonomik yapı.....	45
4.2.3.1 Tarım.....	45
4.2.3.2 Sanayi.....	48
4.2.3.3 Turizm.....	48
4.2.4 Ulaşım.....	50
4.2.5 Sosyal durum.....	51
4.2.6 Gelenekler ve folklor.....	51
4.3 Çalışma Alanının Tarihi Verileri.....	52
4.3.1 Çalışma alanının tarihsel gelişimi.....	52
5. DEĞERLENDİRME.....	63
5.1 Kırsal Peyzaj Sınıfı.....	63
5.2 Sanatsal Peyzaj Sınıfı.....	66
5.3 Sosyal Peyzaj Sınıfı.....	68
5.4 Altyapı Peyzaj Sınıfı.....	70

5.5 İdari Peyzaj Sınıfı.....	74
5.6 Çalışma Alanının Kültürel Peyzaj Değerine Göre Derecelendirilmesi.....	76
6. SONUÇ.....	79
KAYNAKLAR.....	82
ÖZGEÇMİŞ.....	86

SİMGELER DİZİNİ

ASLA	American Society of Landscape Architects (Amerikan Peyzaj Mimarları Birliği)
APS	Avrupa Peyzaj Sözleşmesi
CCW	Countryside Council for Wales (Galler Kırsal Konseyi)
CEAC	Canadian Environment Advisory Council (Kanada Çevre Danışma Konseyi)
DSİ	Devlet Su İşleri
ECOVAST	European Council for the Village and Small Town (Köy ve Küçük Kasabalar Avrupa Konseyi)
EU	European Union (Avrupa Birliği)
FAO	Food and Agriculture Organization of the United Nations (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü)
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi Türkiye Ulusal Komitesi)
IUCN	International Union for Conservation of Nature (Dünya Tabiatı Koruma Birliği)
MTA	Maden Tetkik ve Arama
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
USANPS	The United States America National Park Service (Amerika Birleşik Devletleri Milli Park Servisi)
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu)
UNEP	United Nations Environment Programme (Birleşmiş Milletler Çevre Programı)
WWF	World Wild Fund for Nature (Dünya Yaban Hayatı Vakfı)

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3.1	Tez akış şeması.....	21
Şekil 3.2	Kültürel Peyzaj Değerlendirmesi'ne ilişkin yöntem akış şeması.....	22
Şekil 4.1	Büyük Menderes Deltası Dilek Yarımadası Milli Parkı'nın coğrafi konumu.....	26
Şekil 4.2	Büyük Menderes Deltası ve Dilek Yarımadası'nın milli park sınırları içindeki konumu.....	27
Şekil 4.3	Büyük Menderes Deltası Dilek Yarımadası Milli Parkı jeolojik durum.....	29
Şekil 4.4	Milli Park'ın en yüksek tepesi olan Dilek Tepesi.....	31
Şekil 4.5	Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı jeomorfolojik durumu.....	32
Şekil 4.6	Büyük Menderes Deltası Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası vejetasyon durumu.....	35
Şekil 4.7	Milli Park florasından bir görünüm.....	37
Şekil 4.8	Büyük Menderes nehrinin taşıdığı dönemden bir görüntü.....	39
Şekil 4.9	Dil Gölü Lagünü (Karine)'den bir görüntü.....	40
Şekil 4.10	Milli Park'ın koruma zonları	44
Şekil 4.11	Milli Park sınırlarındaki Güzelçamlı Köyü yakınlarında küçükbaş hayvancılık.....	47
Şekil 4.12	Mavi bayraklı plajlardan Kavaklıburun Koyu.....	49
Şekil 4.13	Milli Parkı'nın kuzeyindeki kontrollü giriş kapısı.....	50
Şekil 4.14	Poseidon Antik Kenti'ndeki tiyatrodan bir görünüş.....	54
Şekil 4.15	Milli parkın kuzey girişi yakınlarındaki Zeus Mağarası'ndan bir görünüş.....	55
Şekil 4.16	Thebai Antik Kenti'ne ait kalıntılardan bir görünüm.....	57
Şekil 4.17	Eski Doğanbey Köyü'nden genel bir görünüm.....	58
Şekil 4.18	Eski Doğanbey Köyü'ndeki taş duvarlı avlulu evlere ait bir görünüm.....	59
Şekil 4.19	Karine'deki Rumlar zamanında gümrük binası olarak kullanılmış yapılar.....	60
Şekil 4.20	Ayayorgi Manastırı'ndan bir görünüm.....	61
Şekil 4.21	Hagius Antonious Manastırı'na ait kalıntılardan bir görünüm.....	61
Şekil 4.22	Lade Adası ve eski Karakol binası.....	62
Şekil 5.1	Milli parkın kırsal peyzaj sınıfı.....	65
Şekil 5.2	Milli Park'ın sanatsal peyzaj sınıfı.....	67
Şekil 5.3	Doğanbey Köyü Rum ve Türk mimarisi örneklerinden bir görünüm.....	68
Şekil 5.4	Doğanbey Köyü Turist ve Ziyaretçi Merkezi.....	69
Şekil 5.5	Milli Park'ın altyapı peyzaj sınıfı.....	71
Şekil 5.6	Büyük Menderes Deltası'ndaki kuş gözlem noktalarından biri.....	73
Şekil 5.7	Milli Park'ın idari peyzaj sınıfı.....	75
Şekil 5.8	Milli Park'ın kültürel peyzaj değerine göre derecelendirilmesi.....	77

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 3.1	Araştırma alanına ilişkin materyalin kullanım amacı.....	20
Çizelge 3.2	Kültürel peyzaj sınıflandırma çizelgesi.....	23
Çizelge 4.1	Milli Parkın yakın çevresindeki yerleşimlerin yıllara göre nüfus değişimi.....	42
Çizelge 4.2	Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı mülkiyet durumu.....	43
Çizelge 4.3	2008 Yılı Söke ilçesindeki tarımsal arazi dağılımı ve tarımsal üretim miktarı	46

1. GİRİŞ

Dünya üzerinde, insan ve doğanın karşılıklı etkileşimleriyle uzun yıllarda oluşan ve doğal çevre ile insan arasındaki ilişkileri yansıtan farklı peyzaj tipleri vardır. Aynı iklim kuşağı boyunca devam eden tarımsal alan kullanımlarının oluşturduğu farklı dokular, geleneksel yapılar, kutsal mekânlar, bahçeler ve örnekleri artırılabilir çoklukta çeşitlilik gösteren kültürel peyzaj, insanoğlunun sosyal gelişimini ve yaratıcılığını gösterir ve toplumun ortak kimliğinin parçalarını oluşturmaktadır.

Bir toplumun bireylerini birbirlerine bağlayan en önemli öge, ortak geçmişe sahip olmalarıdır. Ortak geçmişlerinde sahip oldukları en somut örnekler ise; yaşadıkları yer ve sahip oldukları kültür varlıklarıdır. Toplumların; yaşam alışkanlıkları, gelenekler, sosyo-ekonomik koşullar, iklimsel faktörler kültürel değerlerle üst üste tabakalaşarak günümüz kültür değerlerini oluşturmaktadır. Peyzajı oluşturan önemli elemanları ve özelliklerini tanımlamak ve bunların birbirleriyle ve tarihi olaylar, eğilimler ve insanlarla olan ilişkilerini ortaya koymak, peyzajı bir kültürel kaynak olarak algılamayı sağlamaktadır. İnsanlığın ortak malı olarak kabul edilen kültürel mirasın gelecek kuşaklara sağlıklı biçimde aktarılabilmesi için tanımlanması, korunması ve bu bilincin geliştirilmesi çağdaş yaşamın ve kültürel değerleri korumanın önemli bir koşuludur.

Kültürel peyzajın korumasında amaç; tarihsel ve kültürel sürekliliğin sağlanması, bu alanların çağdaş yaşam koşulları doğrultusunda daha sağlıklı fakat kimliğini koruyarak canlandırılması, tarihi yapıların değerlendirilmesi, peyzajın ve geleneksel yerleşim modelinin korunmasıdır. Bu nedenle değişim ve dönüşümün yaşandığı alanlarda fiziksel ve sosyal yapının sürdürülebilirliği açısından kültürel peyzajların değerlendirilmesinin ve koruma amaçlı çalışmaların önemi büyüktür (Yazgan ve Çelik 2007).

Tarihsel süreç içinde yerleşim dokusu; insan gereksinimlerinin farklılaşmasına ve teknolojinin ve taleplerin gelişmesine paralel olarak değişime uğramış ve uğramaktadır. Ekonomik, teknolojik, politik ve sosyo-kültürel değişim süreci peyzajı sürekli olarak etkileyip değiştirdiğinden bu alanların yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Zaman içinde peyzajdaki bu değişimin incelenmesi fiziksel değişimin ortaya konulmasına ve

insanların yeni gereksinim ve beklentilerinin belirlenmesine olanak sağlayacaktır. Kültürel değerlerimizi oluşturan fiziksel yapının ve bunu oluşturan peyzaj elemanlarının belirlenmesi ve birbirleriyle ilişkilerinin ortaya konmasına yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Kültürel peyzaj kavramı yeni bir kavram olmamasına karşın, uluslararası çalışmalarda ancak son zamanlarda sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Kültürel peyzaj ile ilgili Amerika Birleşik Devletleri Milli Park Servisi (United States National Parks Service) (USANPS) ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation) (UNESCO) tanımlamalar ve çalışmalar yapmıştır. Bunların dışında Kanada Parklar Örgütü (Parks Canada), Amerikan Peyzaj Mimarları Birliği (American Society of Landscape Architect) (ASLA), Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (International Council of Monuments and Sites) (ICOMOS), Uluslararası Dünya Doğayı Koruma Birliği (International Union for Conservation and Nature) (IUCN), Avrupa Birliği (European Union) (EU), Avrupa Köy ve Küçük Kasabalar Konseyi (European Council for the Village and Small Town) (ECOVAST) ve Galler Kırsal Alanlar Konseyi (Countryside Council for Wales) (CCW) kültürel peyzaj değerlendirme çalışmalarının yapıldığı diğer önemli kuruluşlardır.

İnsan ve çevre arasındaki ilişkilerin çeşitliliğinin devamlılığını sağlamak ve yaşayan kültürler ile bunların kaybolmakta olan izlerini korumak amacıyla kültürel peyzajın değerlendirmelerinin yapılması ve gelecek kuşaklara aktarılması için kayıt altına alınmaları gerekmektedir. Bu gereksinimden yola çıkılarak Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı gerek sahip olduğu zengin biyoçeşitlilik, gerek tarım dokusu ve özellikle zeytinlikler, gerek ise yüzyıllar boyunca burada yaşamış farklı kültürlerin oluşturduğu yerleşim dokusu ile kültürel peyzaj kabul edilebilecek bir alan olması nedeniyle çalışma alanı olarak seçilmiştir. Taşıdığı nitelikler ve karmaşık yapısı ile kültürel peyzajın genel özelliklerini yansıtan milli park, alan kullanımı ve koruması konularında faydalı olabilecek önemli bir örnek oluşturmaktadır.

Kültürel peyzaj değerlendirme ve korumada önemli olan konu kültürün sürekliliğine koşut olarak geçmişin bugün üzerinden geleceğe nasıl aktarılacağıdır. İnsanlığın ortak

malı olarak kabul edilen kültürel mirasımızın gelecek kuşaklara sağlıklı biçimde aktarılabilmesi için tanımlanması, korunması ve bu bilincin geliştirilmesi çağdaş yaşamın ve kültürel değerlerimizi korumanın vazgeçilmez bir koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarih öncesi çağlardan günümüze değin kesintisiz devam eden kültürleri barındıran Anadolu, bu açıdan oldukça zengindir ve bu tarihsel birikimi bugüne taşıyan ve yaşatmaya devam eden yerleşimlerin sayısı da azımsanmayacak ölçüdedir. Yüzyıllar boyu farklı medeniyetlerin üzerinde yaşadığı ve kültürel değerlerimizi oluşturan bu fiziksel yapının ve bunu oluşturan peyzaj elemanlarının belirlenmesi ve birbirleriyle ilişkilerinin ortaya konmasına yönelik çalışmaların yapılması gerekliliği ortadadır.

Bu çalışmada Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı, gerek sahip olduğu zengin biyoçeşitlilik ve tarım dokusu, gerekse yüzyıllar boyunca burada yaşamış farklı kültürlerin oluşturduğu yerleşim dokusu ile kültürel peyzaj olarak kabul edilebilecek alanlardan biri olması nedeniyle seçilmiştir. Taşıdığı nitelikler ve karmaşık yapısı ile kültürel peyzajın genel özelliklerini yansıtan milli park, Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı'nın kültürel peyzaj olarak ele alındığı çalışma kapsamında öncelikle kültürel peyzaj kavramı irdelenmiş ve çalışma alanı Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı için bir kültürel peyzaj değerlendirmesi yaklaşımı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda kültürel peyzaj tanımları gözden geçirilerek, kültürel peyzaj türleri ve çeşitli kurum ve kuruluşların kültürel peyzaj yaklaşımları tartışılmıştır. Bu çalışmada kültürel peyzaj sınıflandırması ve değerlendirilmesinde CCW tarafından kullanılan bir yaklaşım olan LANDMAP modeli çalışma alanına uyarlanıp kullanılmıştır. LANDMAP modeli kullanılırken, Avrupa Kırsal Alanlar Değerlendirme Konseyi ECOVAST'ın kullandığı ECOVAST yaklaşımı ile Amerikan Milli Park Servisi (USANPS) ve UNESCO'nun yapmış olduğu kültürel peyzaj değerlendirme çalışmalarından yararlanılmıştır.

Çalışma alanının doğal ve kültürel peyzaj özellikleri ve önemli peyzaj elemanlarının değerlendirmesinde peyzaj hiyerarşik bir sınıflandırma sistemi ile alt sınıflara ayrılmış ve her peyzaj sınıfı harita üzerinde gösterilmiştir. Bu sayede peyzajda farklı karaktere sahip peyzaj alt sınıfları oluşturmak amaçlanmıştır. LANDMAP modeli ile Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı'nın geçmişten günümüze nasıl bir

değişim geçirdiği, bu değişimden ne kadar etkilendiği ve bugün nasıl kullanıldığının araştırılması ve bu araştırma sonucunda alanın kültürel peyzaj karakter alanlarının değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir.

2. KURAMSAL TEMELLER

Bu bölümde temel kavramlar kültür ve kültürel peyzaj, kültürel peyzaj tipleri, kültürel peyzaj değerlendirilmesi ve milli park kavramı olmak üzere dört alt başlıkta verilmiştir.

2.1 Kültür ve Kültürel Peyzaj

Kültür, farklı şekillerde tanımlanabilen bir kavramdır. Kültürün anlamı, onunla ilgilenen bilim dalına göre de değişebilmektedir. Kültür “ekmek, biçmek” anlamına gelen “cultivate” den türemiştir. Ancak kültür (culture) kelimesinin kült (cult) sözcüğüyle de bağlantısı kurulabilir. Kült ise dinsel bir terimdir ve tapınma anlamına gelir. Tapınılan nesnenin kendisi için de kült sözcüğü kullanılmaktadır. Tarihsel süreç içinde insanlar arasındaki her çeşit karşılıklı etkileşmelere, her türlü yapıp yaratma alışkanlıklarına, bütün manevi ve maddesel yapıt ve ürünlere kültür denilmektedir (İzbul 2004).

Kültür, insanın ortaya koyduğu, içinde insanın var olduğu tüm gerçeklik demektir. İnsan varoluşunun nasıl ve ne olduğu, insanın nasıl düşündüğü, duyduğu, yaptığı, istediği; insanın kendisine nasıl baktığı, özünü nasıl gördüğü; değerlerini, ülkülerini, isteklerini nasıl düzenlediği, kültürün öğeleridir. Teknik, ekonomi, hukuk, estetik, bilim, devlet, yöntem insanın meydana getirdiği her şey kültüre girer. Örgütler, dernekler, kurumlar, okullar kültürden sayılırlar. İnsanlar arasındaki her çeşit karşılıklı etkileşmeler, her türlü yapıp yaratma alışkanlıkları, bütün manevi ve maddesel yapıt ve ürünlerin bütünüdür. İnsan bir kültür varlığıdır, onu hayvanlardan ayıran en önemli özelliği kültürlülüğüdür (Uygur 1984).

İnsanın yaşama alanı sadece doğal unsurlardan oluşan fiziksel bir mekân değil, aynı zamanda zihinsel-kavramsal bir mekândır. Kavramsal mekânı oluşturan kültür, insanların yaşam biçimlerini ifade etmektedir (Baylan 2003).

Kültür, bir toplumun, tarih içinde oluşturduğu değer, norm ve sosyal kontrol sistemlerinin göstergesi olan maddi ve manevi unsurlarla bunların şekillendirdiği ilişkiler ağına, sınır koyma, fonksiyon verme; rasyonalize etme; ve model olanı

gösterme, hedef olanı belirleme amacıyla kimlik kazandırmakta; aidiyet bilincine sebep olmaktadır. Bu kimlik kazandırma, aidiyet bilinci sahipliği, bir insanı bir taraftan geçmişteki insanlarla; bir taraftan beraber yaşadığı ya da çeşitli sebeplerle ayrı kaldığı insanlara; bir taraftan da gelecek nesillerle bağlayan durumlara yol açmaktadır (Özgür 2007).

Turan'a (1990) göre, kültürün başlıca özellikleri altı madde altında toplanabilir (Kalem 2001):

- **Toplumsallık:** Ancak toplumun var olduğu yerde kültürden söz edilebilir ve kişisel çaba ile kazanılan bireysel kültür bile kişinin içinde yaşadığı sınıf ya da toplumun kültüründe soyutlanamaz.
- **Tarihsellik:** Kültür ve onu oluşturan unsurlar, ait oldukları toplumun tarihsel sürecinde uzun zaman içinde oluşmuş ve yaygınlaşmıştır. Örneğin toplumların bugün kullandıkları diller, inandıkları dinler ve mezhepler, tarihsel süreç içinde taraf bulmuş ve tutunmuşlardır.
- **Kalıtsallık:** Tarihsel süreç içinde değişen ve gelişen kültür bu özelliğinden ötürü doğal bir tarihsel kalıttır. Bu nedenle kültür toplumsal kalıtımın özel bir anlatımıdır ve insanın dünyaya gelmesinden itibaren ait olduğu çevrenin kültürünün her özelliğini öğrenmesi gerekmektedir.
- **İşlevsellik:** Kültür öğeleri, bir arada yaşayan bireylerin belirli bir yaşam biçimini birlikte sürdürmeleri sırasında baş gösteren bedensel, ruhsal ve düşünsel gereksinimleri karşılayan araçlardır. Kültürel ortam aynı zamanda bireyler için bağlayıcı nitelik taşır ve kişiyi o değerleri paylaşmaya ve ortak davranışa katılmaya yönlendirir. Başka toplumlarla ilişki kurabilmek için o toplumla geçerli kültürel çevreye uyma gereği de kültürün işlevselliğine bir örnektir.
- **Birlik içinde çokluk; farklılık:** Bir toplum içinde kırsal ve kentsel çevrelere, toplumsal sınıflara, dinlere, mesleklere ve sanat akımlarına göre farklılık gösteren birçok özel kültür ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlar birbirleriyle uyumlu olduğunda ulusal kültür denen bütün sağlanmış olmaktadır.
- **Devingenlik ve değişkenlik:** Her birey kendisine kalıt olarak aktarılan kültürü öğrenmekte, onu yaşatmakta ve farkında olmadan kültür üzerinde bazı değişiklikler

yapmakta ve onu kendisinden sonraki kuşaklara bu değişik biçimiyle aktarmaktadır. Böylece yüzyıllar boyunca bu küçük değişiklikler daha büyük boyutlara ulaşmaktadır. Tarih boyunca dil, din, gelenek gibi kültürü oluşturan temel öğelerin değiştiği görülmektedir.

İzbul'a (2004) göre, kültür, belli bir topluluğun kişiden kişiye veya toplumsal iletişim, etkileşim yoluyla sürdürdüğü ve bireylere kazandırdığı maddi ve/veya zihinsel yaşam tarzı ve dünya görüşü bütünleşmesi olup, varlık nedeni ve sonucu ise çevreye uyarlama, çevreyi giderek kendi kuramsal amaçları doğrultusunda değiştirme olgusu ve sürecidir. Williams'a (1976) göre ise kültür, bir insanın grubun ya da toplumun yaşam biçiminin tümünü, faaliyetlerini, inançlarını ve göreneklerinin belirtmek için kullanılan bir terimdir. Kültür, sosyal hayatın toplamını oluşturan kapsamlı bir bütündür ve bu bütün kuşaklar yoluyla zaman içinde aktarılan bir mirastır (Smith 2005).

İnsan var olduğu günden itibaren yaşadığı ortama uyum sağlama ve/veya yaşadığı ortamı ihtiyaçları gereği kendine uyarlama eğiliminde olmuştur. İnsanoğlunun çevresi ile karşılıklı etkileşimi yüzyıllar boyu devam etmiştir ve edecektir. Bu etkileşim sonucunda insan yaşamının olduğu her peyzajda insan faaliyetlerinin etkisini görmek mümkündür. İnsanın yaşadığı peyzajda ortam koşullarına bağlı olarak farklı yaşam biçimleri benimsemesi de peyzajın insan üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaktadır. Yeryüzünde insan ile onun doğal çevresi arasındaki etkileşimlerin şekillendirdiği, sosyal, ekonomik ve kültürel etkilerle oluşmuş alanlar kültürel peyzaj olarak adlandırılmaktadır (Özsüle 2005).

UNESCO Dünya Kültürel Mirası Komitesi'nin hazırladığı rehberde kültürel peyzaj "doğa ve insanın ortak çalışmasının yansıtılması" şeklinde ifade edilmiş olup, kültürel peyzajdan kültürel etkilerle oluşmuş alanlar olarak bahsedilmektedir. Ülkelerin eğitim, bilim, iletişim, sağlık, çevre ve turizm politikaları ile kültürü birleştirmeleri gerektiğini vurgulamış ve kalkınmada kültürün önemli bir yeri olduğu üzerinde durmaktadır. UNESCO'ya göre, kültürel peyzajların korunması ile gelecek nesiller için belli kimliğe sahip bir yaşama ortamı ve yüksek seviyede bir yaşam kalitesi sağlamak mümkündür. İnsan toplumu ile yerleşimlerinin evrimi kültürel peyzajı oluşturur. Kültürel peyzaj,

insanoğlu ve onun doğal çevresi arasındaki etkileşimlerin şekillendirdiği çeşitlilik olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlara göre kültürel peyzaj; fiziksel çevreye zaman içinde şekil veren ve bugünün peyzajlarını oluşturan kültür ve doğanın karşılıklı etkileşimleri sonucunda oluşmuştur (Fowler 2002).

Vos and Meeks'e (1999) göre kültürel peyzaj; binlerce hektarlık alanı kaplayan tarım arazilerinden, bir dönümden daha küçük formal bahçelere kadar çeşitlilik gösteren kompleks kaynaklardır. Arazi formları, toprak yapısı, vejetasyon gibi doğal elemanlar sadece kültürel peyzajın bir parçası olarak kalmayıp, aynı zamanda onun gelişiminin de iskeletini oluşturmaktadır. Kültürel peyzaj insanoğlunun doğal kaynakları kullanımı ve adaptasyonunu yansıtmakta ve doğanın organizasyon ve bölüşmesiyle oluşan yerleşim dokusu, alan kullanımı, ulaşım sistemi, inşa edilmiş yapı tipleri ile ifade edilmektedir. Bir kültürel peyzajın karakteri hem yollar, binalar, duvarlar ve vejetasyon gibi fiziksel materyallerle ve hem de kültürel değer ve gelenekleri yansıtan kullanım biçimleriyle tanımlanmaktadır.

Rapoport (2004), peyzajın insanlar tarafından ne kadar değiştirilirse o ölçüde kültürel peyzaj niteliği kazandığını söylemektedir. Rapoport'a göre peyzajın insan tarafından değiştirilmesi tarımın başlamasından sonra çok belirgin hale gelmiştir. Tipik olarak doğal diye adlandırılan peyzajlar, gerçekte kültürel ama doğal malzemelerden (bitki, toprak, kaya, su vb.) oluşmaktadırlar. Buna karşılık daha çok insan yapısı malzeme ve elemanlardan oluşan yerleşmeler, hatta ekip-biçme ve su devreye girince daha kültürel gözükmetedir. Farklılık değişimin derecesindedir, ama bunların hepsi kültürel peyzajdır. Bunlar yıllar boyu pek çok kişinin birbirinden bağımsız olarak verdiği sonsuz sayıda kararlarla oluşmaktadır (Özsüle 2005).

Kanada Parklar Ajansı kültürel peyzajı, insanlar tarafından değiştirilmiş veya özel kültürel anlamlar yüklenmiş coğrafi alanlar olarak tanımlamıştır. Buna göre güçlü bir fiziksel özelliği olmayan ancak bir grup insan için önemli anlam taşıyan peyzajlar da kültürel peyzaj olarak adlandırılmaktadır. Bundan yola çıkarak kültürel peyzajları, bir kişi tarafından tasarlanmış, organik olarak gelişen ve doğal ve kültürel özelliklerin birlikte oluşturdukları alanlar olmak üzere gruplandırmıştır. Kanada Parklar Ajansı'nın

yaptığı çalışmada, kültürel peyzajlar, yaban hayatı ve evcil hayvanlar dahil bütün doğal kaynakları içeren ve tarihi bir olay, aktivite, bir kişi ya da diğer kültürel ve estetik değerlere sahip bir coğrafi alan olarak yer almaktadır (Parks Canada 2004).

Avrupa Konseyi kültürel peyzajı yapay ve doğal faktörlerin birlikte oluşturduğu, tarihsel süreç içerisinde ve farklı sosyal değerlerle özdeşleştirilmiş olan tanımlı arazi parçaları olarak tanımlamıştır. Toplumun değişimine ve toplumsal yerleşmenin zamansal ve mekansal karakterine tanıklık eden kültürel peyzaj, geçmişteki arazi kullanımı ve faaliyetleri ile sosyal beceri ve gelenekleri tanıtarak, tarihsel olaylara tanıklık eden fiziksel izler taşıyan alandır (Özsüle 2005).

Kültürel peyzaj, insanların zaman içinde yerleştikleri ve değiştirdikleri, kültürel ve doğal elemanları içinde barındıran alanlar olarak ifade edilebilir. Doğa ile kültürü birleştiren kültürel peyzaj; kültürün doğal peyzaja uyumudur. Kültürel peyzaj, doğal özellikleri ve unsurları, tarihsel süreç içinde insan faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan fiziksel unsurları ve zamanla peyzaj üzerinde meydana gelen bileşenleri içine alan bir mozaiktir. Kültürel peyzaj doğal peyzajlardan farklı olarak, insan faaliyetleri sonucunda önemli ölçüde değişikliğe uğramış alanlardır (Lennon ve Mathews 2006).

Kültürel peyzaj, önemli tarihi olayları bugüne taşıyan ve dolayısıyla geçmişin anlaşılmasına yarayan bir araçtır. Kültürel peyzajda tarihi öğelerin oldukça önemli bir yeri vardır. İnsanların alan kullanımı sonucunda farklı fiziksel peyzaj bileşenleri ortaya çıkar. Geçmişte yaşayan insanlara ait değerleri ve elle yapılmış tanımlanabilen fiziksel kalıntılar kültürel peyzajların bir parçasıdır (Anonymus 2008).

Dünya üzerinde oldukça fazla çeşitliliğe sahip olan kültürel peyzaj, insanoğlunun sosyal gelişiminin, yaratıcılığının ve ruhsal zenginliğinin aynalarıdır ve ortak kimliğimizin parçalarını oluştururlar. Kültürel peyzaj, bir ülkenin ve toplumun kökenini ve gelişim yönlerini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Kültürel peyzaj biçimleri, özellikleri ve kullanım şekilleri ile insanların doğal çevre ile olan ilişkilerini açığa çıkarır. Bu özellikleri ile kültürel peyzajlar bireylere, topluluklara ve uluslara doğal,

ekolojik, sosyal, rekreasyonel, ekonomik ve eğitici olanaklar sunarak, kendilerini anlamalarında rehberlik etmektedir (Anonymus 2008).

2.2 Kültürel Peyzaj Tipleri

Kültürel peyzajların araştırılması, envanteri, analizi, iyileştirilmesi, yönetimi ve yorumlanmasını hedefleyen çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri olan Amerika Birleşik Devletleri Milli Park Servisi (The United States America National Park Service) (USANPS) tarafından hazırlanan rehberde kültürel peyzajlar; tarihi tasarlanmış peyzajlar, tarihi yöresel peyzajlar, tarihi alanlar ve etnografik peyzajlar olmak üzere dört gruba ayrılmıştır (Birnbaum 1994).

- **Tarihi Tasarlanmış Peyzajlar (Historic Designed Landscapes):** Bir peyzaj mimarı, mimar, mühendis, uzman bahçıvan tarafından bilinçli bir biçimde tasarım ilkelerine veya bir bahçe sanatı stili ve geleneğine dayandırılarak tasarlanmış, tanınmış stilleri ve sanat akımlarını yansıtan, sanatsal yaratıcılık sonucunda oluşmuş alanlardır. Bu peyzajlar önemli bir peyzaj mimarı ya da tasarımcının çalışmalarına, çeşitli dönemlerdeki eğilimlere, peyzaj mimarlığı teorisi ve uygulamalarındaki önemli gelişimlere paralel olarak şekillendirilebilir. Tarihi tasarlanmış peyzajlarda estetik değerler önemli bir rol almaktadır. Tasarlanmış peyzajlar; peyzaj mimarlığı tarihi sürecinde önemli insanlar, akımlar ya da tarihteki önemli bir olayı yansıtan alanları da içermektedir. Parklar, kampüsler ve konut alanları bu grup için örnek olarak verilebilmektedir (Keller ve Keller 1987).

- **Tarihi Yöresel Peyzajlar (Historic Vernacular Landscapes):** İnsanların bir alanda yerleşimleri ve etkinlikleri sonucunda şekillenen peyzajlardır. İnsanların taşıdığı değer ve tavırları arazi kullanımına yansıtmaları sonucunda belirli bir zaman içinde oluşan yerleşim dokusu ve alan kullanımı ile bunlardaki gelişim ve değişimi ifade etmektedir. Bir yörede yaşayan insanların kendi koşulları içindeki gereksinimlerine karşılık arayarak bulunduğu faaliyetlerle şekillendirdiği, belirli bir süreç sonucunda oluşmuş peyzajlardır. Bireylerin, ailelerin ve toplulukların sosyal ve kültürel tavırlarının etkileşimi sonucu peyzaj, bu insanların günlük yaşamlarında etkili olan fiziksel,

biyolojik ve kültürel karakterleri taşımaktadır. Yöresel peyzajlarda işlev önemli bir rol almaktadır. Tek bir çiftliği içeren mülk yöresel peyzaj sayılabildiği gibi, bir nehir vadisi boyunca yer alan çiftlik evlerinin oluşturduğu bölge de yöresel peyzajlara örnek olmaktadır. Ayrıca köy evleri, fabrika binaları, tarım alanları, balıkçı köyleri, madencilikle uğraşan bölgeler, çiftlik alanları yöresel peyzajlara örnek gösterilmektedir. (Anonymus 1999) .

- **Tarihi Alanlar (Historic Sites):** Önemli bir olay, etkinlik ve kişi ile ilişkisi nedeniyle önem kazanan peyzajlardır. Ev bahçeleri ve kent parkları, manzaralı karayolları, kamu kurumlarına ait bahçeler, mezarlıklar gibi alanları kapsamaktadır. Ait oldukları zaman periyodu içinde peyzajın fiziksel görünüşüne katkıları olabilecek karakter belirleyici özellikleri taşımaları gerekmektedir. Vegetasyon ve topoğrafik özelliklerinin yanı sıra göletler, nehirler, çeşmeler gibi su elemanları; yollar, patikalar, basamaklar, duvarlar gibi çevreleme ve dolaşım elemanları; binalar ve parmaklıklar, banklar, aydınlatma ve heykeller gibi donatı elemanlarını içermektedirler. Ayrıca tarihi bir olay, aktivite veya kişi ile ilgili peyzajlar da bu kapsama girmektedir. Muharebe alanları, devlet başkanlarının evleri, tarihi anlaşımların yapıldığı alanlar da örnek olarak verilebilir (Özsüle 2005).

- **Etnoğrafik peyzajlar (Etnographic landscapes):** İnsan topluluklarının ardındaki kültürlere miras olarak bıraktığı, doğal ve kültürel kaynakları içeren, aynı zamanda yaşamış olan insan gruplarının geleneksel değerlerine göre biçimlendirdiği peyzajlardır. Kutsal kabul edilen alanlar, tören alanları, jeolojik yapılar, çeşitli yerleşimler örnek olarak gösterilmektedir. Küçük bitki toplulukları, hayvanlar, tören alanları, askeri kamplar bu peyzajları oluşturan bileşenler olabilmektedir (Hardesty 2000).

UNESCO kültürel peyzajlarında dünya mirası olarak kabul edilebileceğini öne sürmüş ve üç sınıfa ayırmıştır. Bunlar:

- **Tasarlanmış kültürel peyzaj:** İnsanlar tarafından özellikle tasarlanmış ve net olarak tanımlanmış kültürel peyzaj türüdür. Estetik kaygılarla yaratılmış park ve bahçeler gibi özellikle halka açık alanlar bu gruba girmektedir (Lennon ve Mathews 2006).

- **Organik olarak gelişen ve sürekli değişim içinde olan peyzaj:** Kültürel peyzajın ikinci türü, zaman içinde organik olarak gelişen alanlardır. Bu alanların oluşumunda sosyal, ekonomik, yönetsel ve bazen de dini faktörler rol oynarken, doğal çevrenin özellikleri alanın biçimsel ve işlevsel niteliğinin ana belirleyicisidir. Bu tür alanlar için, evrimi belirli bir zamanda sona ermiş relik peyzajlar ve gelişim süreci hâla devam eden, dinamik kültürel peyzaj alanları olmak üzere iki alt grup tanımlanmıştır (ICOMOS 2010).

İlki, evrimsel süreçlerini aniden veya uzun bir dönem sonucunda tamamlamış relik olarak adlandırılan peyzaj türleridir. En belirgin karakter tanımlayıcı özellikleri görsel olarak etkili formlarda bulunmalarıdır. Belirgin örneklerini ise arkeolojik alanlar oluşturmaktadır. İkinci alt kategori ise, evrimsel olarak gelişimlerini halen sürdürmekte olan, halkın geleneksel yaşam tarzıyla sıkı ilişkileri bulunan ve günümüz topluluklarının yaşamında aktif sosyal rol oynayan, süregelen ve dinamik peyzajlardır. Bu peyzajlar aynı zamanda kendisinin gelişim sürecine ait ve esasını oluşturan evrelerine ait belge niteliği taşımakta ve tanıklık etmektedir.

- **Dini, sanatsal veya kültürel bir gerçeklikle özdeşleştirilebilen peyzajlar:** Bu peyzajlar kültürel yönden üstün özellikleri ve etkileri olmamasına rağmen, güçlü dinsel, sanatsal ya da kültürel bağlar taşıyan doğal elemanlar olması özellikleri nedeniyle Dünya Kültür Mirası listesine eklenmiştir (Lennon ve Mathews 2006).

2.3 Kültürel Peyzaj Değerlendirmesi

Kültürel peyzaj değerlendirme, tarihi koruma ve korunan alanlar literatüründe oldukça yeni rastlanan bir kavramdır. Son zamanlarda yapılan çalışmalar doğal ve kültürel mirasın birbirine sınıksız bağlı olduğunu ve koruma yaklaşımlarında her ikisinin de bütünleştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Kültürel peyzaj teması yeni olmamasına rağmen “Kültürel peyzaj” kelimesi Dünya Mirası Sözleşmesi’nde yer almamış ve kelime olarak Dünya Mirası Komitesi’nce kabulü yaklaşık 15 yıl almıştır. Neredeyse on yıllık bir çalışmanın 1992 yılında “Dünya Mirası Komitesi” kültürel peyzajların “olağanüstü dünya değerleri” (outstanding universal value) ölçütlerine uygun olduğu

konusunda ortak karara varmış ve topluluğun kılavuzunda yer almıştır. Bu kılavuzda yer almasının anlamı kültürel peyzaj kategorisindeki peyzajların doğal karakterlerinden kaynaklanan görsel kaliteleri ve bilimsel değerlerinin dışında birtakım haklar ve değerler kazandığıdır

Kültürel miras ve doğa korumaya yönelik strateji ve değerler sistemi birbirine karşıt olsa da her ikisi de çift yönlü, statik ve korumacı bir yaklaşım benimsemiştir. Amaç, özgün değer taşıyan tek bir objeyi net olarak tanımlanmış varoluş aşamalarına göre koruma altına almaktır. Bu müze tarzı koruma tavrı dinamik süreçleri ve korunan objelerin fonksiyonel olarak tüm sisteme dahil edilmesini içine almıyordu. Kültürel objeler içinde bulunduğu peyzajdan ayrı tek olarak algılanmaktaydı ve doğal alanlar içinde insanların ve aktivitelerinin yer aldığı ve kendisini çevreleyen biyosferden ayrı görülüyordu. Her iki alanda da yönetim hedefleri belirli tarihi dönemlerin içinde yer alma eğilimi göstermekte ve gelişimin dinamikliği alanların yönetimi ve korunmasında ender olarak düşünülmekteydi (Fowler 2002).

Kültürel peyzaj değerlendirme çalışmalarının başlangıcı olarak coğrafyacı Carl Orwin Sauer'ın 1925 yılında yayınladığı "The Morphology of Landscape" gösterilmektedir. Yayımlandığı dönemde peyzaja dair araştırmalar söz konusu olduğunda hem doğal hem de kültürel faktörlerin bir arada incelenmesi yaklaşımını doğurmuştur. Sosyal bir topluluğun kültürel yaşantısı ile şekillendirdiği doğal bir coğrafi alanda, kültür etken, doğa araç, kültürel peyzaj ise sonuç olarak vurgulandığı yaklaşım ile insan ve çevreye ait konuların ayrılmaz bir bütün olduğuna dair bilincin önem kazanmaya başlamıştır (Özsüle 2005).

1984 yılında Amerikan Peyzaj Mimarları Odası (American Society of Landscape Architects) (ASLA) Tarihi Koruma Komitesi" ülke sınırları içindeki tarihi peyzaj alanlarını kayıt altına almak amacıyla "Milli Tarihi Peyzaj Alanları Sörveyi" formu oluşturmuş ve bu formların ülke çapında değerlendirilmesini hedefleyen bir girişim başlatmıştır. Bunu takip eden envanter çalışmaları da bu ilk ASLA formatına uygun olarak geliştirilmiştir. Şubat 1985'te USANPS, ASLA Tarihi Koruma Komitesi, İçişleri Bakanlığı Kültürel Kaynaklar Bölümü ve Olmsted Parkları Derneği bir araya gelerek

USANPS önderliğinde ülkenin kültürel peyzaj envanterini çıkarmaya başlamıştır (Özsüle 2005).

Günümüzde Avrupa ve Kuzey Amerika'daki Fransa, Norveç, Almanya, ABD ve Kanada gibi bazı ülkeler kültürel peyzajların tanınması ve korunması yönünde oldukça önemli yol almışlardır. Fakat gelişmekte olan çoğu ülkelerde bu alan oldukça zayıftır ya da hiç bulunmamaktadır. Çoğu ülkede doğal alanlar kültürel alanlara oranla daha çok ilgi ve koruma altındadır.

UNESCO'nun Dünya Mirası Listesi'ne yeni bir kategori olarak kültürel peyzajın eklenmesi, kültürel peyzajların tanımlanması ve korunması için net bir tanımının yapılmasını gerektirmiştir. Evrensel değere sahip ve küresel ölçüde korunması gereken kültürel peyzajın tanımlanması ve değerlendirilmesi konusunda Avrupa ve Amerika başta olmak üzere çeşitli ülkelerde fikir birliğine varılmıştır. Geliştirilen metodolojinin ise ülkesel ve bölgesel ölçeklere uyarlanabilmesi düşünülmüştür. Dünya Mirası Sözleşmesi'nin dünyanın çeşitli ülkelerinde yer alan kültürel peyzaj konusundaki bilimsel tartışmaların ve uygulamaların değişiminin yapılabilmesine aracı olabilirliği gündeme gelmiştir. Dünya Mirası Komitesi tarafından son zamanlarda yapılan kültürel peyzaj tanımı, kültürel peyzajlara karşı bir bilincin oluşmasına ve bu peyzajların tanınması ve korunmasına yönelik talebin artmasına yol açmıştır. Bu tavır, bölgesel seviyeden uluslararası seviyeye doğru genişlemektedir.

Avrupa Peyzaj Sözleşmesi (APS)'nde; peyzajın, doğal, kültürel, ekolojik, çevresel ve sosyal alanlarda kamu yararı taşıdığının; peyzajın yerel kültürlerin biçimlenmesine katkı sağladığının ve bunun da kültürel ve doğal mirasının en önemli parçası olduğunun, insanın refahı ve ülke kimliğinin pekiştirilmesine katkıda bulunduğunun farkında olarak, doğal ve kültürel mirasın korunması ve yönetilmesi esas alınmıştır (Anonim 2000).

Son yıllarda hızla değişen ekonomik ve sosyal sistemler bu tür peyzajların yönetiminde artan çevresel endişelerden dolayı farklı yaklaşımlara yol açmıştır. Özellikle olarak, kültürel peyzajlar farklı ve yaratıcı koruma ve yönetim konseptleri gerektiren farklı bir sınıflandırma olarak ele alınmaya başlanmıştır. Hem kültür hem doğa bilimlerinde

mirasın korunması ve gelişimine dair düşünceler hızla değişmeye başlamıştır. Kültürel peyzaj çalışmaları tek bir anıtın değerlendirilmesinden doğal ortamının korunması yönüne doğru değişmeye başlamıştır (Özsüle 2005).

2.4 Milli Park Kavramı

Dünya Tabiatı Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature) (IUCN) milli park tanımını; insan baskısı ile bir veya birkaç ekosistemi önemli bir değişime uğramamış, bitki ve hayvan türleri, jeomorfolojik alanlar ve habitatları yönünden özel bir bilimsel, eğitsel ve rekreasyonel değer taşıyan alanlar olarak yapmıştır. Milli parklar bu alanların ekonomik, jeomorfolojik veya estetik özelliklerine özenle yaklaşılmasını zorunlu kılmak için gerekli koruma önlemlerin alındığı ve ziyaretçilerin dinlenme, eğitsel, kültürel ve rekreasyonel amaçlarla yararlanmaları için özel koşullar altında kullanmalarına izin verilecek alanlardır.

2873 sayılı Milli Parklar Kanunu'nda belirtilen tanıma göre, milli park; bilimsel ve estetik bakımından, milli ve milletlerarası ender bulunan tabii ve kültürel kaynak değerleri ile koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip tabiat parçalarını ifade etmektedir (Anonim 2009a).

Doğayı korumanın dünyada en yaygın biçimi milli parklardır. Doğal güzellikler ve kültürel özellikler taşıyan yerlerin kendi doğal koşulları içinde korunması, sosyal, kültürel ve turistik amaçlarla insanların faydalanmasına açılması milli parkların kuruluş amacını oluşturur (Aytaç 2003).

Milli park öncelikle ekosistemi koruma ve rekreasyonel amaçla yönetilmektedir. Sahip oldukları ekosistemin bütünlüğü korunurken bilimsel, eğitsel ve rekreasyonel amaçlı kullanımlara da olanak sağlanır. Alan ulusal ya da uluslararası önemi olan bilimsel, eğitsel, rekreasyonel ve turistik açıdan önemli habitatları ve jeomorfolojik oluşumları barındırmalıdır. İnsan kullanımları ekosistemde önemli bir değişim oluşturmamış olmalıdır (Hepcan ve Güney 1996).

2.4.1 Dünyada doğa koruma ve milli parkların tarihi gelişim süreci

İçinde bulunduğumuz yüzyılda çevre ve doğa koruma, bütün toplumların ortak sorunu olmasının yanında, hükümetlerin de ortak politikası haline gelmiştir. Dünyadaki doğal kaynakların tahribi insanın varoluşu ile kendini göstermiştir. Dolayısıyla doğa koruma yönündeki tedbirler de oldukça eskiye dayanmaktadır.

İnsanoğlu göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçmesi ve bununla birlikte, kendilerine yerleşim alanları sağlama ve yaşamlarını devam ettirmeye yönelik olarak değişen sosyo-ekonomik gereksinimleri ve çevreleriyle etkileşimleri çerçevesinde, doğadan farklı taleplerde bulunmaya başlamıştır. Dolayısıyla peyzajda insan gereksinimlerini karşılama yolunda birtakım değişimler ve bozulmalar meydana gelmiştir. Bu bozulmaların çok yoğun olmadığı geçmiş dönemlerde de insanlar doğayı koruma yönünde birtakım önlemler almaya başlamışlardır.

Tarihte bilinen ilk koruma kavramı, MÖ. 252 yılında Hindistan imparatoru Asoka'nın; hayvanların, balıkların, ormanların korunması için bir ferman çıkarmasıyla başlamıştır. Yine bundan 2000 yıl önce Roma'da meyve ağaçlarının korunması için önlemler alınmıştır. 1084'de ise İngiliz Kralı William, koruma amacına yönelik bir arazi etüdünün yapılmasını emretmiş ve bu sayede ülkenin yönetimi ve gelişmesi için gerçekçi planlar hazırlamaya temel oluşturmuştur. Almanya'nın Dortmund kentinde tarım alanlarının ve otlakların ağaçlandırılması belirli yasalara bağlanmıştır (Yücel ve Babuş 2005).

Bilinçli doğa koruma düşüncesinin ortaya çıkışı 19.yy'ın ikincisi yarısına rastlamaktadır. 1872 yılında flora ve faunası, jeolojik ve jeomorfolojik yapısının güzelliği nedeniyle ABD'nin Wyoming eyaletinin Gaiserler bölgesinde 9.000 km²'lik bir alan Yellowstone Milli Parkı olarak ilân edilmiştir. Bu tarih doğa koruma düşüncesinin dünya üzerinde toplum ve ülkelerde resmen başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Aynı yüzyılda ABD'den sonra Avustralya'da 1879 yılında Royal Milli Parkı, Kanada'da 1885 yılında Banff Milli Parkı, Yeni Zellanda'da 1897 yılında Tongarino Milli Parkı ve Meksika'da 1898 yılında El-Chico Milli Parkı ülkelerinin ilk milli parkları olarak kurulmuşlardır (Hepcan 1997). Yellowstone Milli Parkı ile

dünyada milli parkların korunması ve yönetimi konusunda öncü kuruluş ABD Milli Parklar Servisi olmuştur. ABD Milli Park Servisi'nin yönetim anlayışı; milli parkın doğal ve kültürel değerlerini koruyarak, ziyaretçilerin rekreasyon ihtiyaçlarını gerçekleştirdikleri, gelecek nesillere miras olarak bırakmak amacına dayanmaktadır (Birnbaum 1994). Kuzey Amerika'nın bu alanda gelişmiş ülkelerinden Kanada'da milli parklar Kanada Çevre Danışma Konseyi (Canadian Environment Advisory Council) (CEAC), ekolojik süreç ve döngülerin korunması, bilimsel araştırmalar için olanaklar yaratılması, kültürel mirasın anlaşılması ve korunması, halka rekreasyonel olanlar sunulması amaçlarına yönelik olarak oluşturulup yönetilmektedir.

Korunan alanlar ile ilgili olarak uluslar kendi iç düzenlemelerini yaparken, bir yandan da uluslar arası anlaşmalar, sözleşmeler (Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Ramsar Sözleşmesi vb.) yapılmakta, bunun yanında korunan alanlarla ilgili uluslar arası kurumlar faaliyet göstermektedir. Dünya Tabiatı Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature) (IUCN) , Dünya Yaban Hayatı Vakfı (World Wild Fund for Nature) (WWF), Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme) (UNEP), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization of the United Nations) (FAO) bu kurumların birkaçıdır.

2.4.2 Türkiye’de doğa koruma ve milli parkların durumu

Ülkemizde ulusal ve uluslar arası düzeyde değerlere sahip Milli Park, Tabiat Parkı, Tabiat Anıtı ve Tabiatı Koruma Alanları'nın seçilip belirlenmesine ve karakteristik özelliklerinin bozulmadan korunmasına, geliştirilmesine ve yönetilmesine ilişkin esasları düzenleyen 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu Bakanlar Kurulu'nun 09.08.1983 tarihli toplantısında kabul edilerek, 11.08.1983 tarih ve 18132 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Anonim 2009a).

Türkiye’de 1983 yılında yürürlüğe giren 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu ile korunan alanlar Milli Park, Tabiat Parkı, Tabiat Anıtı ve Tabiatı Koruma Alanı olarak dört statü altında incelenmiştir. Tabiat Parkı, Tabiat Anıtı ve Tabiatı Koruma Alanı olarak tespit edilmiş yerler için hazırlanan planlar, milli park planlama usul ve teknikleriyle

uygulanan statünün amaçları, kriterleri, genel politika ve ilkeler ile uyumlu olarak planlanan sahanın kaynak değeri göz önünde bulundurularak, Kùltür ve Turizm Bakanlığı'nın görüşü alınarak hazırlanır ve Çevre ve Orman Bakanlığı'nca onaylanarak yürürlüğe konur (Yılmaz ve Özer 2003).

Ülkemizde belli yasal düzenlemeler çerçevesinde doğa koruma konusunda bugünkü anlamda koruma bölgelerinin gündeme gelmesi 1940lı yıllara rastlamaktadır. Milli park kavramı ilk kez 1948 yılında kullanılmış ve ilk koruma bölgesi 1958 yılında Yozgat Çamlığı Milli Parkı olmuştur (Aytaç 2003).

IUCN verilerine göre, dünya yüzeyinin % 5' inden fazlası korunan alan olarak ayrılmış olup, koruma konusunda hassas olan ÷lkelerde bu oran %10 'lara kadar çıkmaktadır. Ülkemizdeki ulusal ve uluslararası seviyede olağanüstü özelliklere sahip tabiat ve kùltür varlıkları ile önemli savaşılarımızı simgeleyen alanlarımızın koruma ve kullanma dengesi sağlanarak, gelecek nesillere olduğu gibi miras bırakılmaları için farklı statülerde korunan alanlar tesis edilmektedir (Anonim 2009b)

3. MATERİYAL VE YÖNTEM

3.1 Materyal

Araştırmanın materyalini; araştırma alanı, araştırma araç ve gereçleri, konuyla ilgili çalışma boyunca elde edilen her türlü bilgi ve belgeler ile alana ilişkin çeşitli haritalar oluşturmaktadır.

Araştırma alanı olarak; Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı sahip olduğu zengin biyoçeşitlilik, tarım dokusu, yüzyıllar boyunca burada yaşamış farklı kültürlerin oluşturduğu yerleşim dokusu ile kültürel peyzajın genel özelliklerini taşıyan bir alan olması nedeniyle seçilmiştir. Araştırmanın ana materyalini oluşturan araştırma alanının sınırlarını milli park alanı sınırları oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında araştırma alanının doğal ve kültürel özelliklerinin saptanmasında kullanılan materyaller aşağıda sıralanmıştır.

Çizelge 3.1’de araştırma alanına ait verilerin çalışmada hangi amaçla kullanıldığı gösterilmiştir. Çalışma alanına ait doğal özelliklerden, topoğrafik yapının saptanmasında 1997 yılında TC Çevre ve Orman Bakanlığı Milli Parklar ve Av-Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü Milli Parklar Dairesi Başkanlığı tarafından hazırlanan Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı Uzun Devreli Gelişim Planı’nda kullanılan haritalardan yararlanılmıştır. Arazi değişiminin saptanmasında Harita Genel Komutanlığı’ndan elde edilen 1975 ve 1997 yıllarına ait hava fotoğrafları kullanılmıştır. Toprak yapısı ile jeolojik ve hidrolojik yapının saptanmasında; Sezer’in (2006)’nın kullandığı verilerden yararlanılmıştır. Milli park ve yakın çevresinin orman yapısının saptanmasında; TC. Çevre ve Orman Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü’nden elde edilen 1/25000 ölçekli orman amenajman haritaları kullanılmıştır. İklim durumunun saptanmasında; Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü resmi internet sitesindeki Kuşadası, Söke ve Didim 2005–2008 yılları arası iklim verileri kullanılmıştır.

Çizelge 3.1 Araştırma alanına ilişkin materyalin kullanım amacı

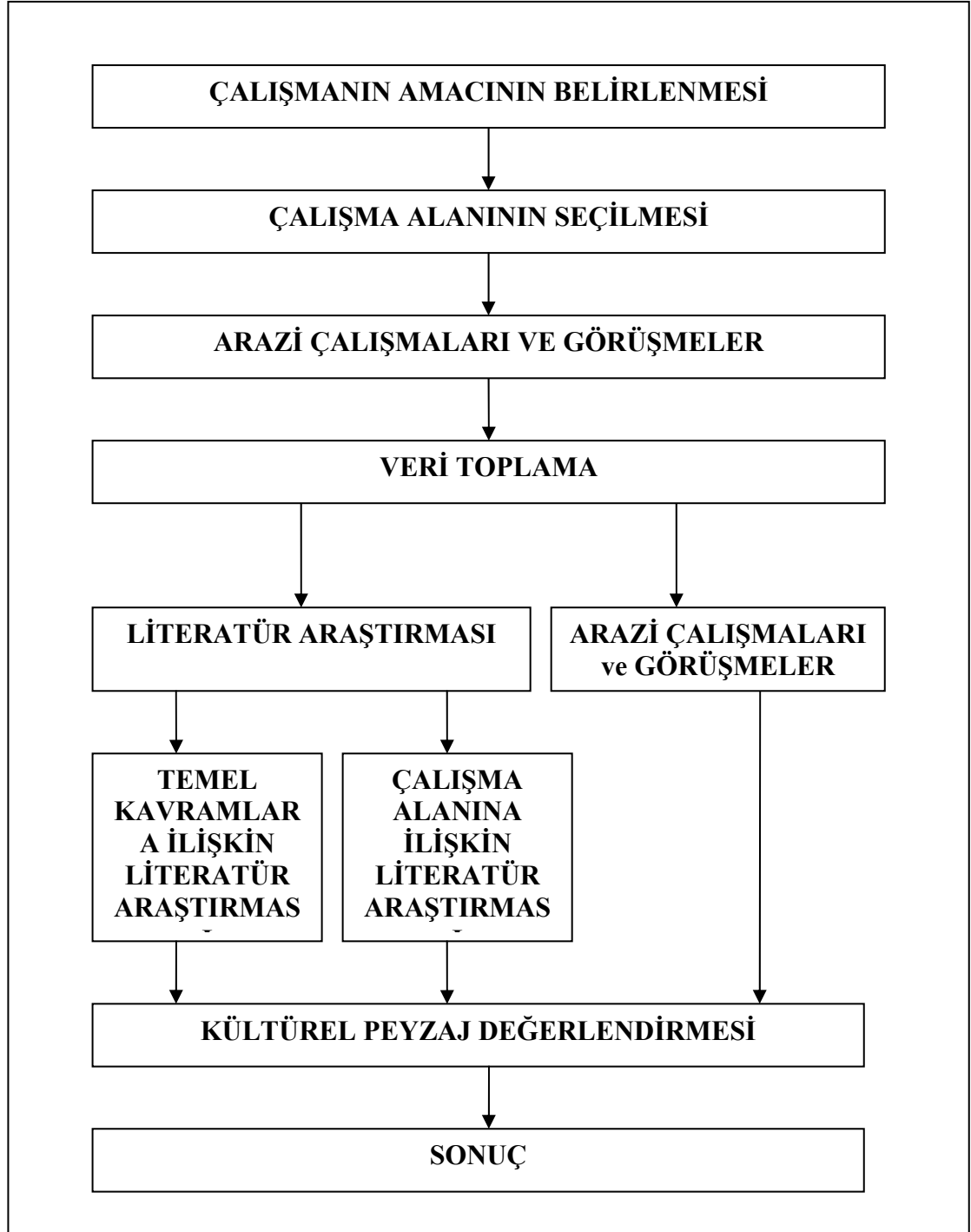
Materyal	Kullanım Amacı
1975 ve 1997 yıllarına ait hava fotoğrafları	Arazi örtüsündeki değişimi algılama
Jeoloji ve topoğrafya haritaları	Alanın fiziki yapısını tanıma
Alanın koruma zonları haritası	Alanın şimdiki kullanımını anlama
2009 yılına ait nüfus verileri ve ekonomik veriler	Alanın sosyo-ekonomik yapısını anlama

Ayrıca tez çalışması boyunca araştırma konusu ve alanına ilişkin, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Kütüphanesi ve Ankara Üniversitesi kütüphanelerinden elde edilen ve internet üzerinden ulaşılan makale, tez ve kitaplardan faydalanılmıştır.

3.2 Yöntem

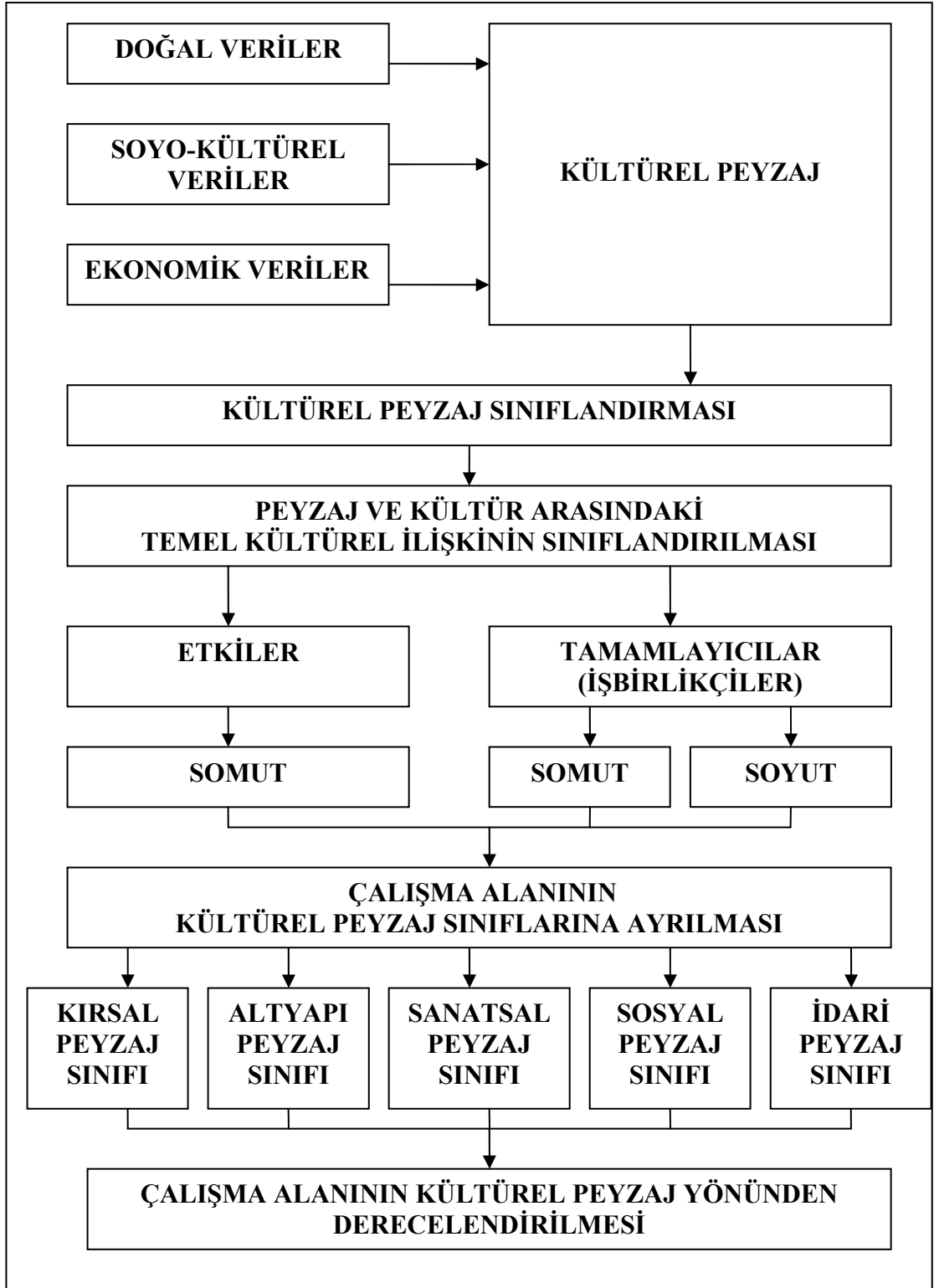
Çalışma alanının kültürel peyzaj değerlendirmesi, çalışma alanının genel özelliklerinin ortaya konulması, belirli bir süreç boyunca gelişen ve değişime uğrayan başlıca arazi kullanımı ve yerleşim dokularının ve bunları etkileyen önemli doğal ve kültürel kaynakların ortaya konulması aşamalarını içermektedir. Buna bağlı olarak tez akış şeması Şekil 3.1’de gösterilmiştir. Tez yöntem akış şemasındaki aşamalara yönelik konu ile ilgili olarak yerli ve yabancı literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca çalışma alanı 2008 yılı Mayıs ayında ziyaret edilmiş ve incelenmiş, yöre halkı ve milli park yönetimiyle irtibata geçilmiştir. Çalışma alanı ile ilgili Kuşadası Doğa Koruma ve Milli Parklar Mühendisliği başta olmak üzere, Kuşadası İlçe Tarım Müdürlüğü, Kuşadası İlçe Turizm Müdürlüğü, Kuşadası Kaymakamlığı ile görüşülmüş ve gerekli dokümanların bir kısmı bu yolla elde edilmiştir. Çalışma alanı ile ilgili olarak yayınlanmış bilimsel çalışmalar ve çeşitli güncel bilgilerin yer aldığı yazılı ve görsel kaynaklardan yararlanılmıştır

Çalışma alanı olarak seçilen Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı’nın kültürel peyzaj değerlendirilmesi yapılırken ABD ve Avrupa’da yapılan kültürel peyzaj değerlendirme yaklaşımını yansıtan örnekler esas alınmış ve USANPS tarafından yapılan kültürel peyzaj sınıflandırmasına göre çalışma alanı “Tarihi Yöresel Peyzaj” olarak kabul edilmiştir

Şekil 3.1 Tez akış şeması

Milli parkın kültürel peyzaj özelliklerine göre değerlendirilmesinde Şekil 3.2’de görüldüğü gibi, çalışma alanı ilk olarak kültürel peyzaj sınıflarına ayrılarak incelenmiş daha sonra kültürel peyzaj değerlendirmesi yapılmıştır.

Şekil 3.2 Kültürel peyzaj değerlendirmesi'ne ilişkin yöntem akış şeması

Kültürel peyzaj değerlendirmesinde peyzajı bir sınıflandırma sistemi ile alt sınıflara ayırarak incelemek amaçlanmıştır. Kültürel peyzaj sınıflandırma çizelgesi oluşturmada amaç, peyzajda, peyzajı oluşturan öğeler arasındaki kültürel ilişki ve kültürel ilişkiyi meydana getiren unsurların ortaya koyulmasını sağlamaktır. Peyzaj sınıflandırma çizelgesi peyzajı tanımlamada yardımcı olan bir yol göstericidir. Buna göre dört aşamadan oluşan hiyerarşik bir sınıflandırma çizelgesi oluşturulmuştur (Çizelge 3.2).

Çizelge 3.2 Kültürel peyzaj sınıflandırma çizelgesi (LANDMAP 2010)

Temel kültürel ilişki	Temel kültürel ifade	Temel kültürel içerik	Temel kültürel araç
Etkiler	Somut (Nesnel)	Kırsal	Tarım
			El sanatları
			Balıkçılık
			Kırsal yerleşim
			Flora ve fauna
		Altyapı	Eğitim
			Sağlık
			Turizm
			Ulaşım
İşbirlikçiler (Tamamlayıcılar)	Somut (Nesnel)	Sanatsal	Mimari
			Tarihi kalıntılar
			Arkeolojik değerler
	Soyut (Öznel)	Sosyal	Eğlence, dinlence
			Sosyal etkinlikler
		İdari	Yasal idari durum

Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı kültürel peyzaj sınıflandırma çizelgesinde ilk aşama çalışma alanında kültürün peyzajı şekillendirme biçimine karar verildiği aşamadır. Peyzaj ve kültür arasındaki temel kültürel ilişki etkiler ve işbirlikçiler (tamamlayıcılar) olmak üzere iki alt gruba ayrılmıştır. Daha sonraki aşamada her iki alt gurup kendi içinde kültürel ilişki somut ve soyut neticeler ortaya koyacağından ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Üçüncü aşamada peyzajdaki kültürel içeriği oluşturan faaliyet, kişi kurum/kuruluşlar incelenmesi amaçlanmıştır. Son

aşamada ise kültür ve peyzajın ilişkisini oluşturan kültürel araçlar ortaya konulmuştur. Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı kültürel peyzaj sınıflandırmasında alan; kırsal, altyapı, sanatsal, sosyal ve idari başlıklarının altında değerlendirilmiştir. Bunlardan;

- Kırsal peyzaj sınıfı; tarım, el sanatları, balıkçılık, yerleşim dokusu, flora-fauna,
- Altyapı peyzaj sınıfı; teknik ve sosyal altyapı (eğitim, sağlık, turizm, haberleşme ve ulaşım),
- Sanatsal peyzaj sınıfı; arkeolojik kalıntılar ve tarihi yapılar,
- Sosyal peyzaj sınıfı; yöre halkının gelenek ve görenekleri, eğlence ve dinlence alışkanlıkları, sosyal etkinlikleri,
- İdari peyzaj sınıfı; alanın yasal açıdan idari durumunu içermektedir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde araştırma bulguları, çalışma alanının doğal verileri, çalışma alanının kültürel verileri ve çalışma alanının tarihi verileri olmak üzere üç alt başlıkta verilmiştir.

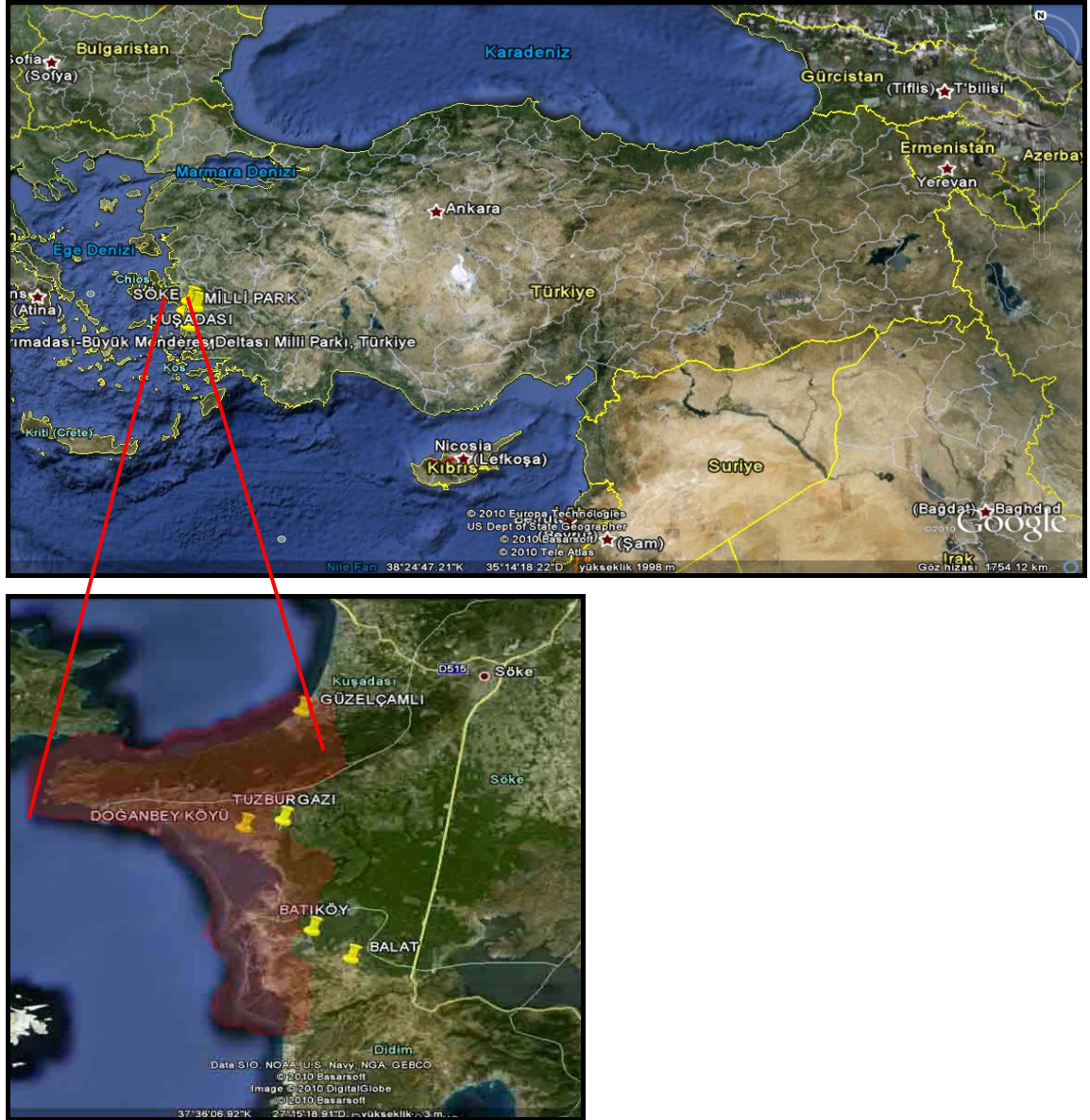
4. 1 Çalışma Alanının Doğal Verileri

Çalışma alanının doğal verileri coğrafi konum, jeolojik yapı, iklim, jeomorfoloji, toprak, flora, fauna ve hidrolojik yapı olmak üzere sekiz alt başlıkta verilmiştir.

4.1.1 Coğrafi konum

Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı, Ege bölgesinde Aydın ilinin Kuşadası ve Söke ilçelerinin sınırları içinde yer almaktadır. Milli Park Kuşadası'na 2 km., Söke'ye 34 km. uzaklıktadır. Çevresindeki diğer yerleşim merkezlerinden Selçuk'a 41 km., Çeşme'ye 138 km., Bodrum'a 133 km., İzmir'e 174 km.'dir (Şekil 4.1).

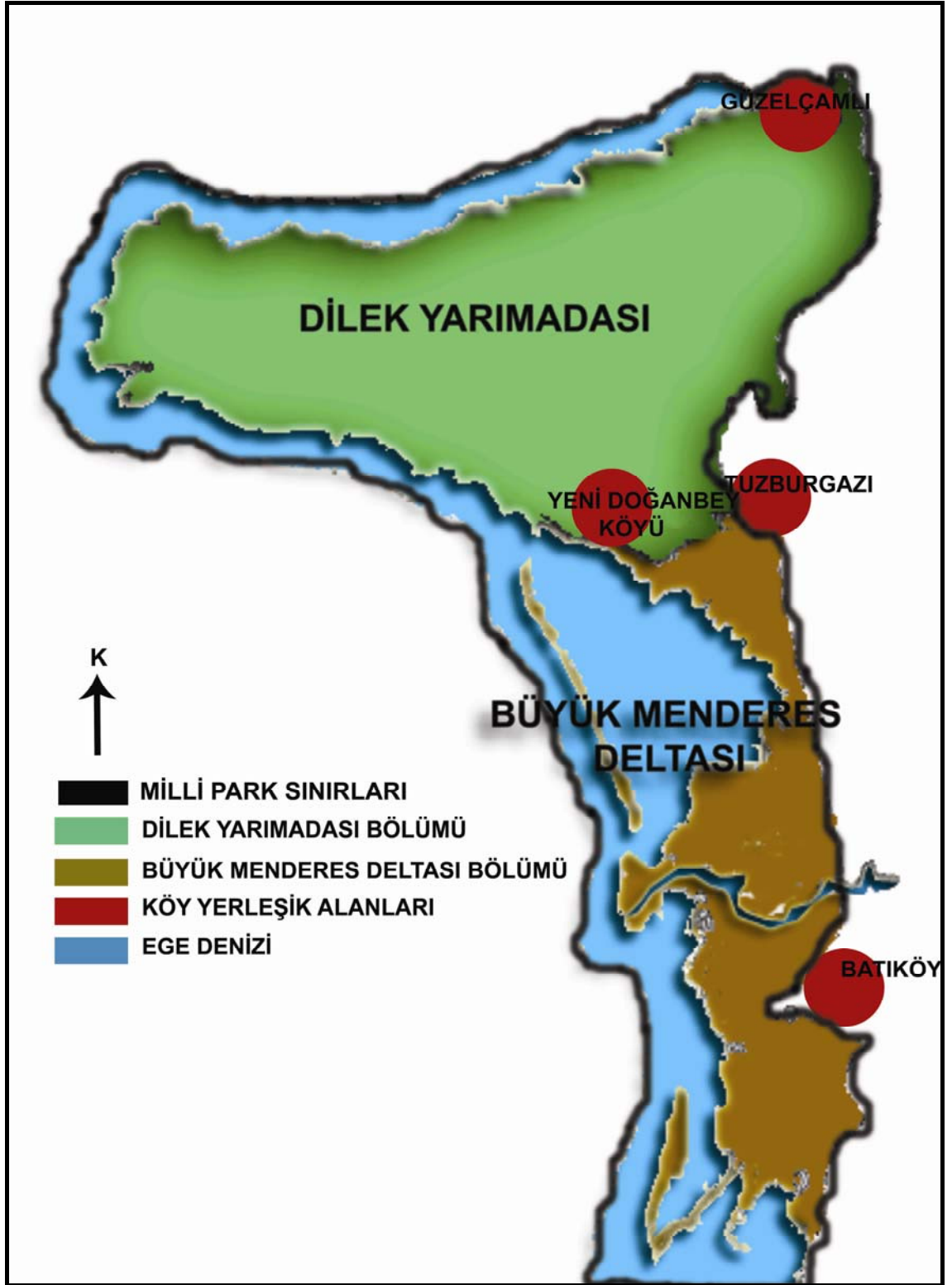
Milli Park, Dilek Yarımadası ve Büyük Menderes Deltası olmak üzere iki farklı bölümden oluşmaktadır. Ortalama 35 km uzunluğundaki Samsun Dağlarının Ege Denizine doğru uzanan, kıyıdan ortalama 20 km uzunluğundaki orman örtüsü altındaki kısmı Dilek Yarımadası olarak adlandırılır. Orman-kıyı, orman dağ, deniz ve delta ekosistemlerini barındıran milli park; jeolojik, jeomorfolojik, topoğrafik özellikleri ile iklim, toprak, bitki özelliklerinin oluşturduğu ortam nedeniyle farklı özellikleri bir arada bulundurmaktadır. Milli parka adını veren ve yarımadanın en yüksek yeri olan Dilek Tepesi, 1237 m yüksekliktedir (Anonim 1997).

Şekil 4.1 Büyük Menderes Deltası Dilek Yarımadası Milli Parkı'nın coğrafi konumu

Milli park doğu ve kuzeydoğu yönünde Güzelçamlı beldesini dışarıda bırakacak şekilde, Panionion Antik Kenti'ni ve Zeus Mağarası'nı içine almaktadır. Güney yönünde ise sınır, Tuzburgazı köyünün batısından geçer ve Söke-Didim karayolunu takip eder. Bu karayolu Batıköy'e kadar, Menderes deltasının doğu yönündeki milli park sınırını oluşturur. Milli parkın sınırları içinde kalan tek yerleşim yeri olan Yeni Doğanbey Köyü ise Dilek Yarımadası ile Menderes deltasının birleştiği kesimdir (Şekil 4.2).

**DİLEK YARIMADASI BÜYÜK MENDERES DELTASI
KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLENDİRMESİ**

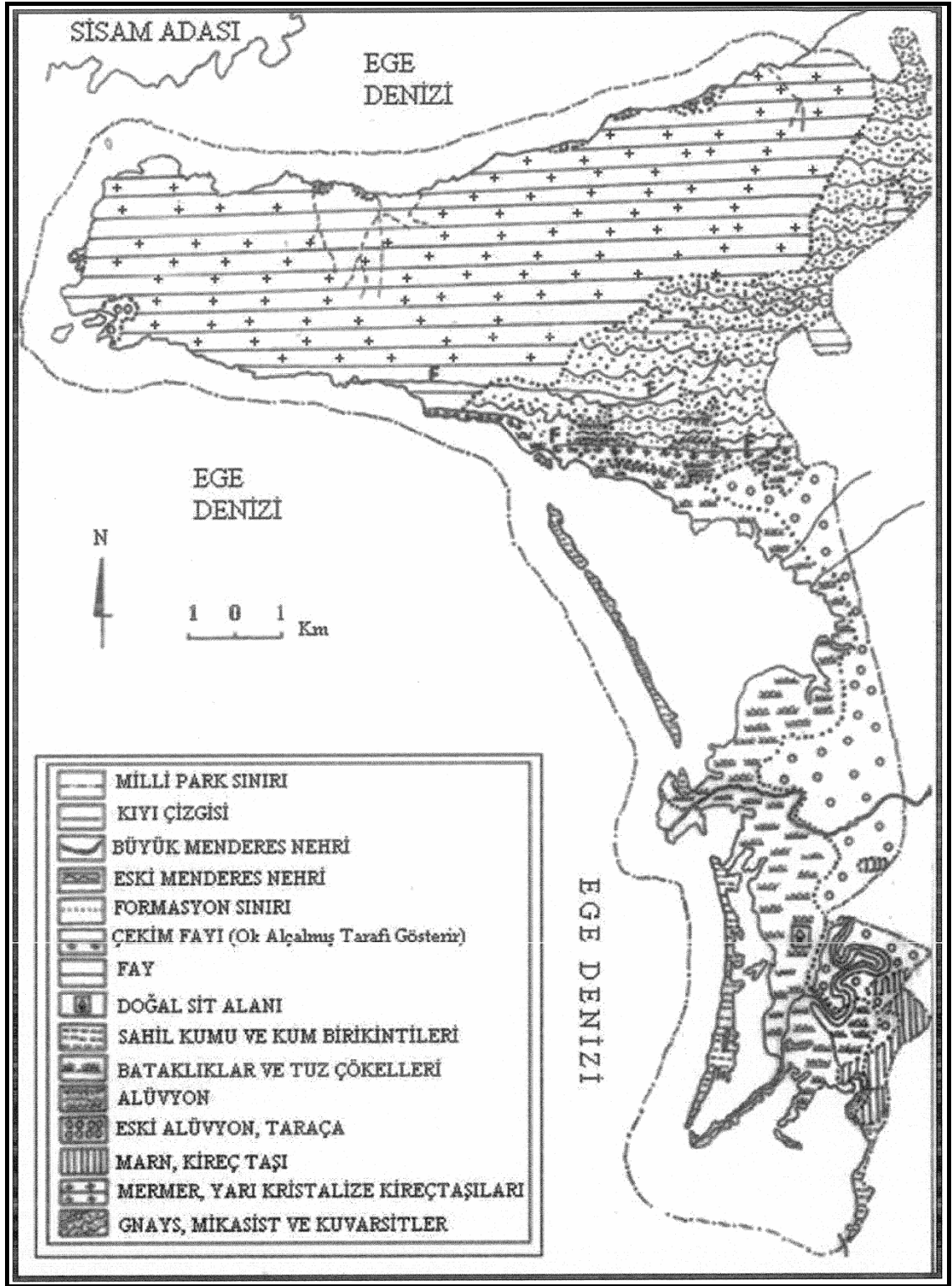

Şekil 4.2 Büyük Menderes Deltası ve Dilek Yarımadası'nın milli park sınırları içindeki konumu

4.1.2 Jeolojik yapı

Milli parkın Dilek Yarımadası bölümünde genel olarak basit bir yapı olup, mermerler, şistler ve kalkışistler görülmektedir. Güzelçamlı beldesinin güneyinde lokal olarak andezit volkanik kayalar ile karasal çakıl taşları ve kum taşları yer almaktadır (Şekil 4.3). Söke'nin batısında ise mikaşistler görülmekte ve killi kireç taşları bulunmaktadır (Özel 1996).

Milli parkın Büyük Menderes Deltası bölümü ise doğu-batı yönünde uzanan iki büyük fay ile oluşmuş bir grabendir. Büyük Menderes grabeninde Dilek Dağı'ndan ilk aşındırılan kayaç parçaları çöküntü hendekleri içinde en derin yerlerde toplanmış, diğer evrelerde aşındırılanlar ise sırayla bunlar üzerinde yer almışlardır. Bu dönemden sonra graben sahasında derin faylanma ve kurak iklim koşullarına bağlı olarak jipsli tortulanma meydana gelmiştir. Büyük Menderes bölümündeki büyük çökmelere bağlı olarak Büyük Menderes Deltası denize doğru ilerlemesini sürdürmüş, kıyıda lagün ve kıyı kordonları oluşmuştur (Göney 1975).

Şekil 4.3 Büyük Menderes Deltası Dilek Yarımadası Milli Parkı jeolojik durum
(Anonim 1997)

4.1.3 İklim

Milli Park'ın ikliminin şekillenmesinde dağların uzanışına bağlı olarak meydana gelen cephe faaliyetleri etkili olmaktadır. Söke Ovası'nın kuzeyinde yükselen Dilek Dağı, güneybatıdan sokulan cepheleri engelleyerek, dağın güneye bakan yamaçlarının daha fazla yağış almasını sağlamaktadır. Bu nedenle de Söke'nin yıllık ortalama yağışı Kuşadası'ndan daha yüksektir. Milli park alanında yağışlar, Kasım ayından Mayıs ayı başlarına kadar etkili olmakta ve yağış toplamının yarıya yakın miktarı kış döneminde, özellikle aralık ve ocak ayında düşmektedir. Ancak kuzey yamaçlara göre güney yamaçlarda hem sıcaklığın yüksek olması, hem de nisbi nemin düşük olması bu yamaçların daha kurak geçmesine neden olmaktadır. Milli parkın Büyük Menderes Deltası bölümü yağış rejimi için de Didim'in aylık ortalama yağış değeri incelenmiştir. Didim'de en yüksek ortalama yağış Ocak ayında 100 mm, en düşük ortalama yağış Temmuz ayında 0.11 mm., yıllık toplam yağış miktarı da 611.1 mm.'dir (Anonim 2008a).

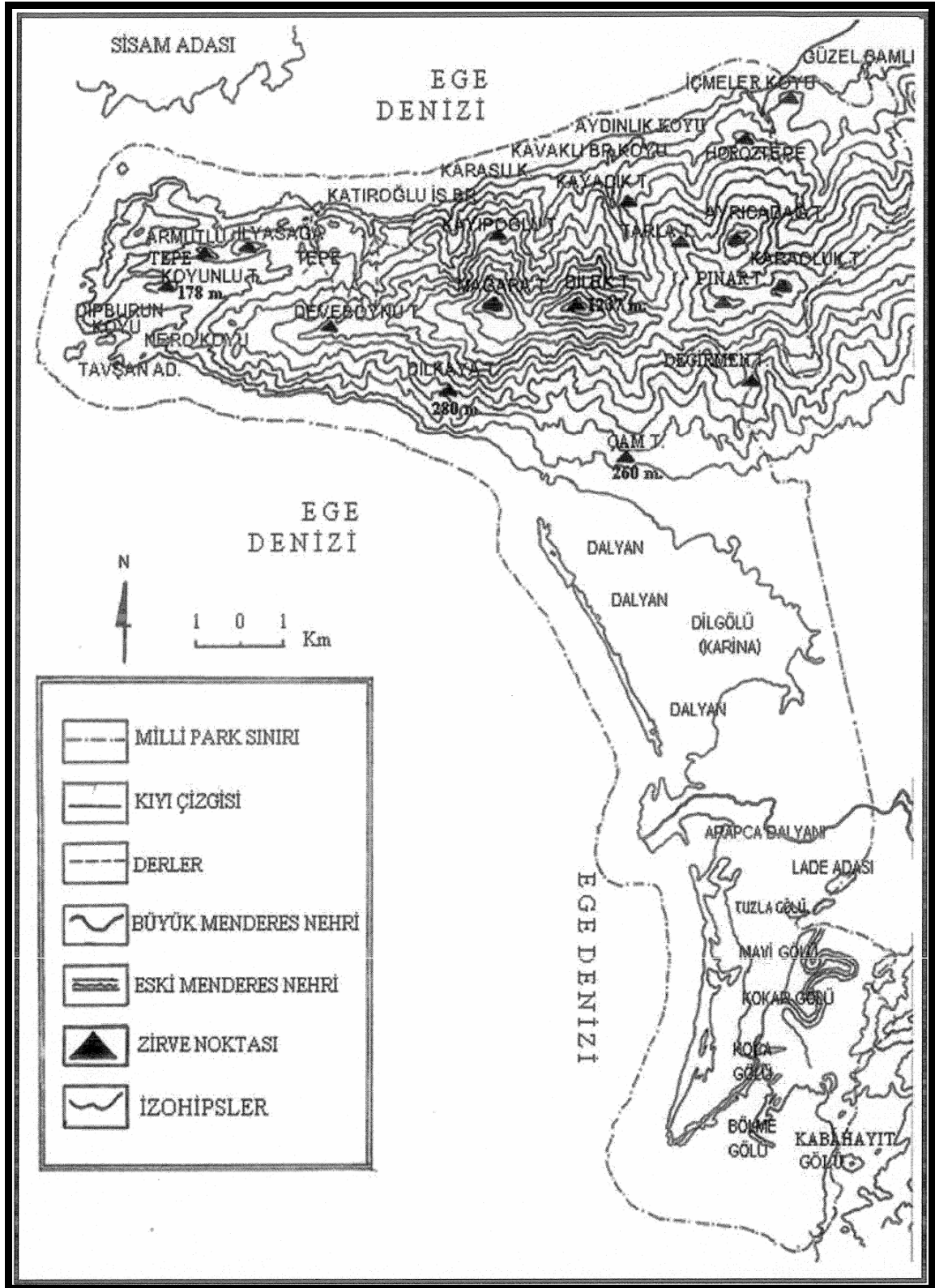
Kuşadası'nın ortalama en yüksek sıcaklığı 21.7°C , en düşük ortalama sıcaklık ise 11.5°C'dir. Söke'nin en yüksek ortalama sıcaklığı 22.3°C olup, en sıcak ay 31.2°C ile Temmuz ayıdır. En düşük ortalama sıcaklık ise 13°C olup, en soğuk ay ocak ayıdır. Didim'de ise yıllık ortalama sıcaklık 18.3°C, en yüksek ortalama sıcaklık 28.3°C, en düşük ortalama sıcaklık da 10.1°C olarak ölçülmüştür. Bu bilgiler sonucunda milli parkın Büyük Menderes Deltası bölümü Dilek Yarımadası bölümüne göre daha güneyde yer almasından ötürü daha sıcaktır (Anonim 2008a).

4.1.4 Jeomorfoloji

Milli Park'ın Dilek Yarımadası Bölümü batı Anadolu'da horst-graben sistemi içinde yer alan Samsun dağlarının batıya uzandığı son noktadır. Ortalama 20 km uzunluğunda ve 6 km genişliğinde olup 650 m yüksekliğe sahip olan Dilek Yarımadası'nın en yüksek yeri 1237 m'dir (Şekil 4.4). Bunun dışında Dilek Yarımadası'nda 1000 m'den yüksek üç tepe bulunmaktadır. Bunlar Karaoluk Tepe (1007 m), Pınar Tepe (1048 m) Dayıoğlu Tepe (1212 m)'dir. Bu tepelerden itibaren kuzeye ve güneye gidildikçe yükseltileri azalan, her iki yamaçta dağın zirvesinden deniz seviyesine kadar indiği, derin kanyonları, vadileri, taraçaları, dolinleri, düdenleri barındıran bir yapı mevcuttur (Şekil 4.5). Dilek Dağı'nın zirve kesimlerinde aşınmış ve parçalanmış karstik yer şekilleri bulunur. 1200 m yükseklikte Dilek Tepe'sinde bulunan çok derin bir düden gösterilebilir. Bu düdenin 2 km batısında Dayıoğlu Tepe'nin güneyinde çapı 300 m'yi bulan bir dolin bulunmaktadır (Anonim 1997).

Şekil 4.4 Milli Park'ın en yüksek tepesi olan Dilek Tepesi (Orijinal 2008)

Şekil 4.5 Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı jeomorfolojik durumu (Anonim 1997)

Büyük Menderes Deltası Dilek Yarımadası Milli Parkı kuzeyde yükselen Dilek Dağı ile güneyde onu dengelemek için çöken Büyük Menderes grabeni kıyısı boyunca uzanan lagün göllerin kapsadığı sulak alanlardan oluşmaktadır. Fiziki yapıları farklı olan bu iki yapı aslında benzer oluşum süreçleri ve birbirine çok yakın oluşum mekanizmaları sonucunda meydana gelmişlerdir (Göney 1975).

Büyük Menderes grabeninde Miyosen ve sonrasında, Dilek Dağı'ndan ilk aşındırılan kayaç parçaları çöküntü hendekleri içinde en derin yerlerde toplanmış, diğer evrelerde aşındırılanlar ise sırayla bunlar üzerinde yer almışlardır. Bu dönemden sonra graben sahasında derin faylanma ve kurak iklim koşullarına bağlı olarak jipsli tortulanma meydana gelmiştir. Büyük Menderes depresyonundaki büyük çökmelere bağlı olarak denizel Büyük Menderes deltası denize doğru ilerlemesini sürdürmüş, kıyıda lagün ve kıyı kordonları oluşmuştur. Büyük Menderes nehri eğimin çok az olduğu bir alanda akması nedeniyle başlangıçtan beri sapma yapmıştır. Nehir 19. ve 20. yy.'da güney koldan akmış ve aktığı yerlerde küçük birikintilerin oluşmasına ve lagünlerin dolmasına yol açmıştır. Bol miktarda malzeme taşıyan ve bu nedenle de yatağını kolaylıkla değiştirebilen Büyük Menderes Nehri'nin meydana getirdiği alüvyonlarla oluşan delta ise, denize doğru ilerlemiş ve tarih boyunca deniz ile kara arasındaki yer kapma mücadelesinde son yüzyılda insan etkisi nedeniyle, deniz lehine dönmeye başlamıştır (Göney 1975).

Büyük Menderes nehrinin taşımış olduğu sedimentler nehir deltası olarak bir düzlük alan meydana getirmiştir. Bunlar sırasıyla eski alüvyon-taraça, taraça, bataklık alanlar ve kum birikintileridir. Alüvyonlar Büyük Menderes Nehri'nin taşımış olduğu kil, kum ve akçıl gibi ayrık materyallerin vadi tabanında toplanmasıyla meydana gelmiştir. Deniz kıyısına doğru gidildikçe yer altı suyu yüzeye yaklaştığından alüvyon düzlükteki sulu ortama geçilmektedir. Büyük Menderes Deltası'ndaki alüvyon sınırından itibaren denize doğru bataklık alanlar ve tuz çökelleri geniş yer kaplarlar. Denizdeki gel-git olayı nedeniyle de bu kısımlar sulu ortamdır. Büyük Menderes Deltası'nda bulunan sahil kumu ve kum birikintileri, deltayı yer yer denizden ayırarak mevcut dalyanların meydana gelmesinde önemli rol oynamıştır (Eşbah 2002).

4.1.5 Toprak

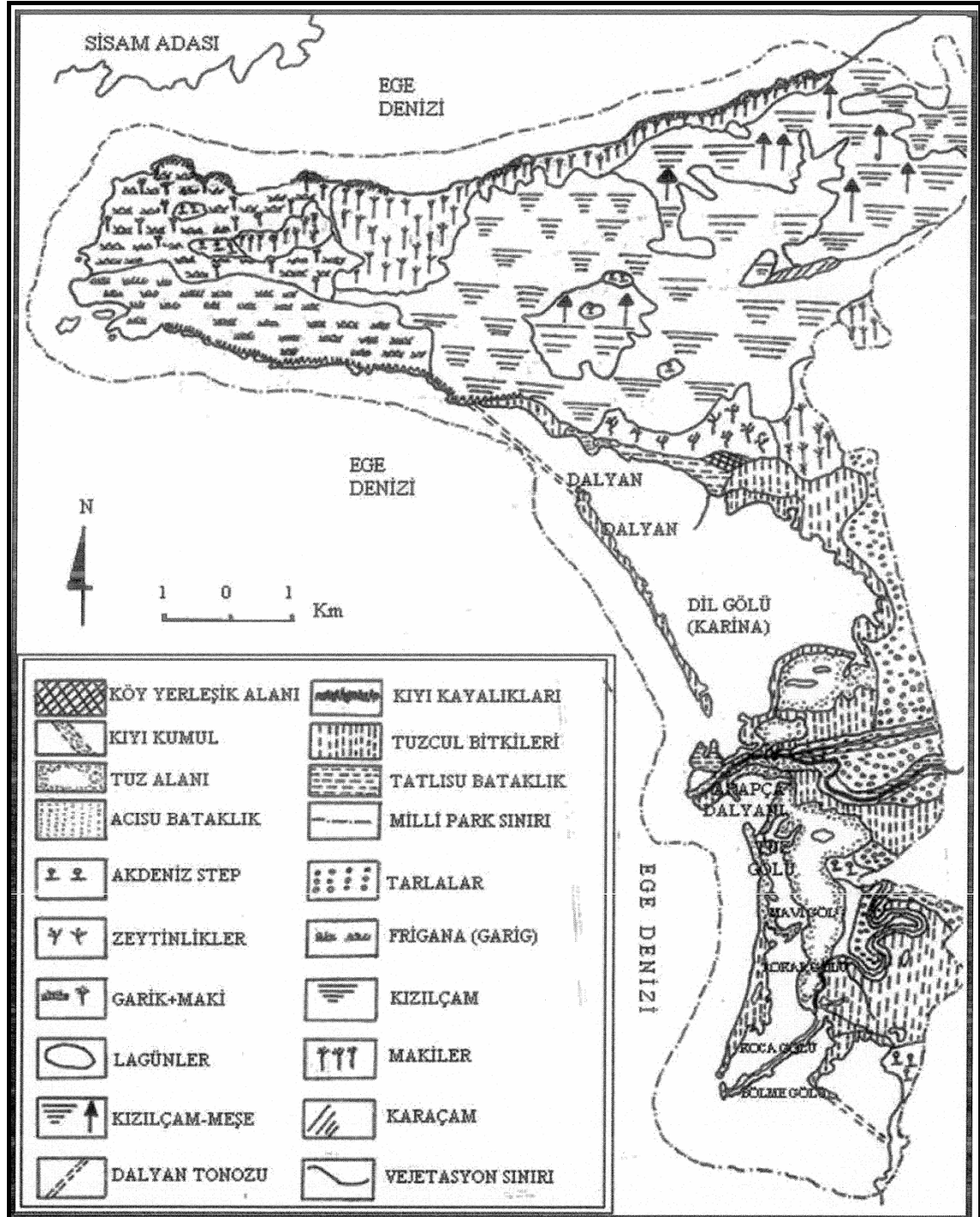
Dilek Yarımadası'ndaki hakim toprak tipi, drenajı iyi olan, düz ve özellikle kireç taşlarının bulunduğu, orman ve maki bitki örtüsü ile kaplı alanlarda hakim Kırmızı-Kahverengi Akdeniz Toprağı'dır (Özel 1996).

Büyük Menderes deltasında hâkim toprak alüvyal topraklardır. Genel olarak I-II-III. Sınıf arazi yetenek sınıfına sahip bu alanlar yörede sulu tarım faaliyetinin yoğun olarak yapıldığı yerlerdir. Sürekli veya yılın belirli bir bölümünde su ile doymuş olan bu topraklarda, yüksek taban suyu ve ıslaklıktan kaynaklanan renk benekleri, toprak yüzeyinde yazın sıcak dönemlerde tuz kabukları gözlenmektedir (Sütgibi 2008). Büyük Menderes Deltası'nda ayrıca humuslu karbonat toprağı, alüvyal sahil bataklıklarının toprakları, sazlık ve bataklık alanların toprakları ve dağlık ve eğimli arazilerde yaprağını döken orman örtüsü altında gelişme gösteren kahverengi orman toprakları ile kolüvyal topraklara rastlanmaktadır. Büyük Menderes Deltası'nda topraklar genellikle iki metreden derin, genç ve gelişmemiş toprak profiline sahiptirler. Bu topraklar ince kumdan siltli kile kadar değişiklik gösterirler ve tarım toprağı olarak kıymetlidir (Sezer 2006).

4.1.6 Flora

Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı doğal bitki örtüsü yönüyle oldukça zengindir. Milli parkın Dilek Yarımadası bölümünde 77 familyaya ait tür, alttür ve varyete düzeyinde 626 takson belirlenmiştir (Özel 1996). Milli Park uluslar arası düzeyde Akdeniz Flora Bölgesi ve Avrupa Sibiryâ Flora elementleri içermesi (6 adet dünya endemiğı ve 18 adet Türkiye endemiğı) açısından önemlidir. Dilek Yarımadasının güney ve kuzey yamaçlarındaki klimatolojik asimetri, jeomorfolojik yapı nedeniyle kısa mesafede iklim özelliklerinin farklılaşması ve uzun zamandır milli park olması nedeniyle doğal bitki örtüsünün tahrip edilmeden korunmuş olması bu zenginliğin en önemli nedenleridir. Şekil 4.6'da Milli Park'ın vejetasyon durumu gösterilmiştir. Buna göre; orman-kıyı ekosistemini *Pinus brutia* (kızılçam), *Arbutus andrachne* (sandal), *Arbutus unedo* (kocayemiş) gibi bitkilerin hakim olduğu Akdeniz

maki florası oluşturur. Orman-dağ ekosisteminde *Pinus nigra* (karaçam), *Platanus sp.* (çınar), *Quercus sp.* (meşe türleri) ağaçları hakimdir (Başar 2007).

Şekil 4.6 Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası vejetasyon durumu (Anonim 1997)

Dilek Yarımadası içindeki vadi ve kanyonlarda *Tilia rubra caucasica* (kırmızı ıhlamur), *Tilia argentea* (gümüşü ıhlamur), *Acer sempervirens* (doğu akçağacı), *Sorbus torminalis* (akçaağaç yapraklı üvez), *Castanea sativa* (Anadolu kestaneesi), *Populus tremula* (titrek kavak), *Fraxinus ornus* (çiçekli dişbudak), *Viburnum lantana* (tüylü kartopu) ve *Quercus cerris* (saçlı meşe) gibi türlerin baskın olduğu bir vejetasyon görülmektedir (Şekil 4.7). Ayrıca Dilek Yarımadası'nda Batı Akdenizde geniş bir yayılış gösteren, ülkemizde lokal ve sınırlı bir yayılış gösteren *Quercus ilex* (pırnal meşe) yoğun bir yayılış göstermektedir. Vadi, kanyon ve taban arazilerde yayılış gösteren bu tür, *Ceratonia siliqua* (keçiboynuzu), *Olea europea* (zeytin), *Laurus nobilis* (Akdeniz defnesi), *Arbutus andrachne* (sandal ağacı), *Spartium junceum* (katır tırnağı), *Phillyrea latifolia* (geniş yapraklı akçakesme) gibi türlerle bir arada bulunmaktadır. Yine ibrelili türlerimizden Türkiye'de çok sınırlı yayılışa sahip *Cupressus sempervirens* (Akdeniz servisi) ve *Juniperus phoenicea* (Finike ardıcı) yayılış göstermektedir. Dilek Yarımadası'nın bir başka özelliği ise korumadan dolayı bir çok maki türünün ağaç halini almış olmasıdır. Endemik bitkiler içinde; *Campanula tomentosa* (çan çiçeği), *Silene splendens* (silene), *Verbascum meandri* (sığırkuyruğu), *Malope anatolica*, *Helsichhysum heywoodium*, *Centaurea acicularis* spp. *davisiana* bulunur (Özel 1996).

Büyük Menderes Deltası'nın kıyı bölgelerinde ve lagün göllerinde kıyı tuzcul vejetasyonu ile kaplı iken, nehir ve ana tahliye kanalı kıyılarında tatlı su bataklık vejetasyonu mevcuttur. Yeni Doğanbey Köyü yerleşmesi civarında zeytinlikler yayılış gösterir. Büyük Menderes Deltası, vejetasyon bakımından tuzcul ve sucul vejetasyonun hakim olduğu ve uluslararası öneme sahip sulak alandır. Bu delta barındırdığı biyoçeşitlilikten ötürü ulusal ve uluslararası düzeyde koruma altına alınmıştır (Sezer 2006).

Deltada yaklaşık 25 takson bulunmaktadır. Tür sayısının az olmasının nedenleri, alanın büyük kısmının sularla kaplı olması, geri kalan kısımlarda büyük ölçüde pamuk tarımının yapılması ve en önemlisi de toprağın aşırı tuzlu olmasıdır. 1997-2000 yılları arasında yapılan araştırmalar sonucunda alanda tespit edilen vejetasyon tipi tuzcul vejetasyondur ve bu vejetasyon tipinin hakim bitki topluluğu *Salicornia europaea* (deniz börülcesi) birliği olarak tespit edilmiştir (Eşbah 2002).

Şekil 4.7 Milli Park florasından bir görünüm (Orijinal 2009)

4.1.7 Fauna

Büyük Menderes Deltası Dilek Yarımadası Milli Parkı yüzey şekillerinin çeşitliliği farklı iklim özellikleri beraberinde getirirken birçok farklı canlı türüne de yaşama, üreme, barınma ve kışlama imkânları sunmaktadır. 1966 yılında Dilek Yarımadası'nın milli park ilân edilmesiyle birlikte av yasağı getirilmesi omurgalı hayvan sayısında önemli artış olmasını sağlamıştır. Milli Park içinde insan girişine yasaklanan bölümlerinden özellikle Dipburun Yarımadası'nda *Egus sp.* (at) ve *Bovinae sp.* (sığır) dışında *Sus sp.* (yaban domuzu), *Caracal caracal* (karakulak), *Lynx sp.* (vaşak), *Canis sp.* (çakal) ve *Hyaeninae sp.* (sırtlan) gibi yabani hayvanlar da yaşamaktadır (Anonim 1997).

Dilek Yarımadası'nda *Falco sp.* (doğan), *Accipiter sp.* (atmaca) ve aynı familyadan *Buteo rufinus* (kızıl şahin) gibi yırtıcı kuş türleri mevcuttur. Büyük Menderes Deltası'nda yaklaşık 250 kuş türünün yaşadığı, bu kuş türlerinin 70 adedinin ise burada kuluçkaya yattığı tespit edilmiştir. Özellikle nesli tehlike altında olan *Phalacrocorax pygmaeus* (küçük karabatak), dünyada toplam sayıları 3000 çift olduğu tahmin edilen *Pelecanus crispus* (tepeli pelikan), *Egretta garzetta* (küçük akbalıkçıl), *Falco naumanni* (küçük kerkenez) ve *Haliaeetus albicilla* (akkuyruklu kartal) deltada üreyen kuşlar arasındadır. Büyük Menderes bölümünde özellikle su kuşlarının kuluçkaya yatması bu sulak alanın önemini de artırmıştır. Göçmen kuşların göç yolları üzerinde olmasından ötürü, delta her yıl 30000 civarında kuşa ev sahipliği yapmaktadır. Bu alan sahip olduğu biyoçeşitlilik nedeniyle Ramsar Sözleşmesi, Bern Sözleşmesi (Avrupa Yaban Hayatı ve Doğal Yaşam Alanlarının Korunması Sözleşmesi), Barselona Konvansiyonu (Akdeniz'in Kirlilikten Korunması İçin Anlaşma) ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi tarafından koruma altına alınmıştır (Anonim 2008c).

Dilek Yarımadası çevresindeki deniz ekosisteminde birçok balık türü ve az sayıda diğer deniz canlıları bulunmaktadır. Milli Parkı kıyısında avlanan ve gelir elde edilen başlıca balık türleri *Sparus aurata* (çipura), *Moronidae sp.* (levrek), *Trachurus trachurus* (karagöz), *Epinephelus guaza* (orfoz) ve *Psetta maxima* (dil balığı)'dır. [Pontoporiidae sp.](#)(yunus) ve *Monachus monachus* (Akdeniz fokları) da Dilek Yarımadası çevresinde yaşayan memeli türleridir. Milli park kıyılarında 6-12 adet Akdeniz fokunun yaşadığı tahmin edilmektedir (Anonim 2008c).

4.1.8 Hidrolojik yapı

Büyük Menderes deltasının en önemli su kaynağı olan Büyük Menderes nehri 584 km uzunluğunda, 24976 km²'lik su toplama havzasına sahip olup, ülkemizdeki akarsu havzalarının yüzölçümünü %3.2'sini kapsamaktadır. Ortalama debisi 110m³/saniye, yıllık debisi 3374 milyar m³ olan nehir, yılda ortalama 15 milyon m³ sediment taşımaktadır (Eşbah 2002).

Büyük Menderes nehri Ege Bölgesi'ndeki diğer akarsulara oranla daha düzenli bir yağış rejimine sahiptir. Genel olarak yağmurlu Akdeniz rejimine sahip olan nehirde, Kasım ayından itibaren yükselmeye başlar, Ağustos ayında en düşük seviyeye ulaşır. Şekil 4.8'de de görüldüğü gibi Büyük Menderes nehri bölgede bol yağmurların yağdığı kış aylarında karların erimesi ile Mart ve Nisan aylarında kabarır ve ovaları basarak, geçici göl bataklıkları oluşturur.

Şekil 4.8 Büyük Menderes nehrinin taşıdığı dönemden bir görüntü (Orijinal 2009)

Büyük Menderes Deltası'nda yer alan lagünlerden kuzeyde olan Dil gölü (eski adı Karine) lagünü 2000 hektarı aşan alanıyla en büyük lagündür (Şekil 4.9). Bu lagün Doğanbey Köyü yolu üzerinde Kemaldere Kıyı Gözetleme Karakolu civarında olup 100-150 m genişlikteki genç kıyı kordonlarıyla denizden ayrılır. Bu lagüne Dilek dağından akarsularla gelen tatlı suların dolması, lagünün suyunu denize oranla daha az tuzlu yapmıştır. Dil Gölü lagününü güneyinde yeni delta kıyısının orta kesiminde yeni ve eski menderes ağızları arasındaki kısımda, daha küçük boyutlu ve parçalı bir görünümde lagünler bulunmaktadır. Bunlar kıyı kordonlarının arkasında oluşmuşlardır.

Başlıcaları; Arapça Dalyanı, Tuzla Gölü, Mavi Göl, Kokar Göl, Koca Göl ve Bölme Göl'dür. Bunlar Büyük Menderes nehrinin getirdiği alüvyonların birikmesi ve denizden gelen dalgaların oluşturduğu kıyı okları ve kıyı kordonlarının denizin önünde bir set oluşturması neticesinde meydana gelmişlerdir. Günümüzde delta yoğun bir şekilde sulamalı tarım yapılmasından ötürü yatay bir şekilde değil de dikey bir şekilde büyüme göstermektedir (Sezer 2006). Lagünler Büyük Menderes nehrinin deniz döküldüğü yerde özellikle Menderes Deltasının Ege Denizi ile birleştiği bölümlerde ve Tuzburgazı Köyü'nün doğu ve batısındaki kaynakların bulunduğu yerlerde bataklık alanlar oluşmuştur (Anonim 1997).

Şekil 4.9 Dil Gölü Lagünü (Karine)'den bir görüntü (Orijinal 2009)

Büyük Menderes Deltası'nın denizden fazla yüksekte olmaması, yer altı su seviyesinin yüzeye çok yakın olmasını sağlamaktadır. Yağışlı mevsimlerde yer altı su seviyesini kısmen düşürmek için Söke'den Ege Denizi'ne göre kadar yaklaşık 30 km uzunluğunda bir drenaj kanalı açılmıştır (Eşbah 2002).

Dilek Yarımadasında çok sayıda pınar bulunmaktadır. Bu pınarlardan bazıları içme suyu olarak kullanılmakta olup, başlıcaları; Bal Dere Pınarı, Bülbül Dere Pınarı, Kanyon Pınarları, Erenler Dere Pınarı ve Batak Dere Pınarı'dır. Dilek Yarımadası'ndaki kaynaklar, kristalize kireç taşlarından çıktıklarından ve deniz suyu ile herhangi bir irtibatları olmadığından bunların tuzluluk problemleri yoktur. Ancak yarımada ile delta sınırından fay hattı geçmektedir. Bu fay hattı deniz suyu ile irtibatı sağladığı için fay hattı üzerinde yer alan Balıklı ve Tuzburgazı kaynakları oldukça yüksek oranda tuzluluğa ve sodyumluluğa sahiptir. Büyük Menderes deltası içinde kalan kısımlardaki sular yüksek oranda tuzludur ve bölgedeki tuzluluk önemli bir problemdir (Anonim 1997).

4.2 Çalışma Alanının Kültürel Verileri

Milli Park'ın kültürel peyzaj özellikleri; nüfus, idari yapı, ekonomik yapı, ulaşım, sosyal durum, gelenekler ve folklor, tarihi özellikler başlıklarıyla incelenmiştir.

4.2.1 Nüfus

Milli park çevresindeki yerleşimlerde sadece doğal nüfus gelişimleri dikkate alınarak, bu yerleşmelerin nüfus yapılarını gerçekçi olarak belirlemek mümkün değildir. Çünkü bu yörelerde turizm faktörü dönemlik nüfus artışına yol açabilmektedir. Ancak milli parkın yakın çevresindeki yerleşmelerin doğal nüfus artışlarının yıllara göre dağılımı incelendiğinde turizm sezonu dışındaki dönemlerde, nüfus artışlarının çok yüksek olmadığı ve normal gelişim seyri içinde devam ettiği anlaşılmaktadır (Çizelge 4.1).

Çizelge 4.1 Milli Parkın yakın çevresindeki yerleşimlerin yıllara göre nüfus değişimi
(Anonim 2009c)

	1990 yılı nüfusu	2000 yılı nüfusu	2009 yılı nüfusu
Kuşadası	31.911	47.661	61.648
Davutlar	5960	8416	9530
Güzelçamlı	3289	5569	5923
Söke	50.866	62384	67.234
Atburgazı	3233	3827	2228
Güllübahçe	4843	8246	1913
Doğanbey	1230	1471	718
Tuzburgazı	1238	1694	862
Didim	11378	25699	41.246
Batıköy	940	578	224
Balat	2002	1673	1084

4.2.2 İdari yapı

Büyük Menderes Deltası Dilek Yarımadası Milli Parkı idari olarak Aydın iline bağlı, Söke ve Kuşadası ilçeleri sınırları içinde kalmaktadır. Milli park sınırları içinde, Söke ilçesine bağlı Doğanbey Köyü arazilerinin tamamı, Atburgazı, Tuzburgazı ve Didim ilçesine bağlı Akköy, Batıköy ve Balat köyü arazilerinin bir kısmı girmektedir. Milli parkın yönetiminden Aydın Çevre ve Orman Müdürlüğü, Doğa Koruma ve Milli Parklar Şube Müdürlüğü, Kuşadası Doğa Koruma ve Milli Parklar Müdürlüğü sorumludur. Çizelge 4.2'deki Milli Park içindeki mülkiyet durumuna bakıldığında en geniş alanları % 61.86 ile Çevre ve Orman Bakanlığı'na ait araziler oluşturmaktadır (Anonim 1997).

Çizelge 4.2 Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı mülkiyet durumu
(Anonim 1997)

Alan Cinsi	Alan (ha)	%
Orman alanı	16.500	61.85
Su yüzeyi	3.900	14.62
Hazine arazisi	3.490	13.08
Şahıs arazileri	2.350	8.80
Mera	435	1.64
Toplam	26.675	100.00

Milli park, topoğrafik yapısı nedeniyle Zon A (Büyük Menderes Deltası), Zon B (Dilek Yarımadası), Zon C (Zon A ve Zon B'yi birleştiren geçiş bölgesi niteliğindeki Doğanbey yerleşik alanı ve yakın çevresi) olmak üzere üç ana zona ayrılmıştır (Şekil 4.10). Bunlardan A ve B Zonu mutlak koruma alanı, C Zonu ise eski ve yeni yerleşim alanlarıyla tarımsal niteliği korunacak özel ürün alanları (zeytin alanları) ve bugünkü arazi kullanımını (orman, makilik, fundalık, sazlık ve bataklık alanlar) devam ettirecek ve korunacak özel ürün alanlar mevcuttur (Anonim 1997).

**DİLEK YARIMADASI BÜYÜK MENDERES DELTASI
KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLENDİRMESİ**

Şekil 4.10 Milli Park'ın koruma zonları

Milli park içinde; milli park idare merkezi, tanıtım ve ziyaretçi merkezi, orman yangını gözetleme terasları, helikopter pisti, gözetleme karakolları, balıkçı barınakları, kaya tırmanış parkuru ve botanik parkuru gibi hizmet birimleri bulunmaktadır. Milli parkın koruma çalışmalarını Kuşadası Doğa Koruma ve Milli Parklar Mühendisliği bünyesinde bulundurulmuş orman yangını müdahale ekibi ve araçları ile karakollar yürütmektedir. Milli parkın güvenliğinden ise Söke ve Didim Jandarma bölük komutanlığı sorumludur.

4.2.3 Ekonomik yapı

Milli Park'ın ekonomik yapısı tarım, sanayi ve turizm başlıkları altında incelenmiştir.

4.2.3.1 Tarım

Milli Parkın Büyük Menderes Deltası bölümündeki tarımsal yapıyı yansıtmaması nedeniyle Söke ilçesinin tarımsal arazi dağılımı ve tarımsal üretimi, ekilen tarım ürünlerinin ekiliş alanları ve üretim miktarları ile hayvan varlığı ve hayvansal üretim miktarları irdelenmiştir (Çizelge 4.3). Söke ilçesindeki 61.494 hektar ekili ve dikili alanın yarısından fazlası sulanabilen tarım arazileri olarak kullanılmaktadır. Yine bu alanda 37.628 hektarlık arazide tarla bitkileri üretimi, 23.866 hektarlık alanda zeytin, narenciye, incir ve diğer meyve üretimi, 1143 hektarlık arazide ise bağ-sebze ve bostan üretimi yapılmaktadır (Anonim 2008d)

Çizelge 4.3 2008 Yılı Söke ilçesindeki tarımsal arazi dağılımı ve tarımsal üretim miktarları (Anonim 2008d)

BİTKİ TÜRÜ	EKİLİŞ ALANI (ha)	ÜRETİM MİKTARI (Ton)
Zeytin	21728	5.757
Narenciye	645	9.565
İncir	224	459
Şeftali-Erik ve diğerleri	113	1.35
Bağ	32	205
Kavun-Karpuz	650	18.150
Sebzeler	493	9.908
Sera Ürünleri	1	190
Toplam	23.886	44.369

Büyük Menderes Ovası 1965’den sonra Devlet Su İşleri (DSİ) tarafından projelerin başlatılmasıyla birlikte ülkemizin en önemli tarımsal üretim alanlarından biri olmuştur. Bu projelerin başlamasıyla birlikte 1980 yılında tamamlanan baraj yapımı Menderes ana kanalının yapımının gerçekleştirilmesi, ovada pamuk üretimini birinci sıraya yükseltmiştir. Pamuk dışındaki en önemli geçim kaynağı zeytindir. Yeni Doğanbey ve Tuzburgazı Köyü’nde zeytin başlıca tarım ürünleridir (Anonim 2008c).

Dilek Yarımadası’nın kuzeyinde yer alan Güzelçamlı Beldesi’nde 29.740 dekar olan toplam arazi varlığının dörtte biri ekili ve dikili araziler, geri kalanı ise işe yaramayan araziler, 50 dekarlık kısmı da bataklık arazi mevcuttur. Mera arazisi ise yoktur. Güzelçamlı Beldesi’ndeki arazilerin büyük bir kısmı iskana açılmış ve üzerine yazlıklar inşa edilmiş, beldede yaşayan halkın bazıları kendi geçimlerinin sağlayacak kadar küçük tarlalara sahiptir. Beldede zeytin, incir ve narenciye bahçeleri mevcuttur (Anonim 1997).

Milli park ve yakın çevresinde meraların azlığı nedeniyle hayvancılık önemli bir geçim kaynağı değildir. Ancak Güzelçamlı Beldesi yakınlarında ve Yeni Doğanbey Köyünde

arıcılık yapılmaktadır (Şekil 4.11). Söke’de 16 bin civarında büyükbaş hayvan, 10 bin civarında küçükbaş hayvan ve 200 bin civarında kanatlı hayvan bulunmaktadır. Ayrıca yılda 200 ton bal üretimi yapılmaktadır (Anonim 1997).

Şekil 4.11 Milli Park sınırlarındaki Güzelçamlı Köyü yakınlarında hayvancılık (Orijinal 2009)

Milli park ve yakın çevresinde yaşayan yöre halkının en önemli geçim kaynaklarından biri de balıkçılıktır. Milli parkın yakın çevresindeki denizler ve özellikle dalyanlar bu açıdan oldukça önem taşır. Özellikle Karine dalyanı Ege bölgesi kıyı şeridinde yer alan ve su ürünleri üretiminin yapıldığı ekonomik değere sahip dokuz dalyandan biridir (Sezer 2006).

Milli park içinde yer alan lagünlerde avlanan ve ekonomik değeri yüksek olan balık türleri arasında Mugilidae sp. (kefal), Moronodidae sp. (levrek), Sparus aurata (çipura), (yılan balığı), Anguillidae sp. (dil balığı) vb. balık türleri sayılabilir. Bunların dışında az

miktarda *Callinectes sapidus* (mavi yengeç) avlanmaktadır. Dalyanlarda toplam balık üretimi yılda 150 ton olup en yüksek kapasite 90 tonluk balık üretiminin gerçekleştirildiği Karine dalyanına aittir. Ayrıca dalyanlarda yılda 50-100 kg. havyar da elde edilmektedir. Bunun yanı sıra Dilek Yarımadasının kuzey ve batı kıyılarında da balıkçılık geçim kaynağı halindedir (Anonim 2008c).

4.2.3.2 Sanayi

Büyük Menderes Deltası Dilek Yarımadası yakın çevresinde yerleşim merkezlerinde son yıllarda gelişmeye başlayan en önemli ekonomik faaliyet kollarından birisi sanayi faaliyetleridir. Bu sanayi faaliyetlerinin milli park çevresinde yerleşmelere ekonomik getirisi çok yüksek değildir. Büyük Menderes Ovası'nda yetiştirilen pamuk ve diğer ürünlere dayalı sanayi kolları önemli oranda gelişme göstermiştir. Bu yöredeki başlıca sanayi faaliyetleri pamuğa dayalı dokuma, boya sanayi, hayvan ürünleri işleme sanayi, orman ürünleri sanayi, gıda sanayi ve çimento sanayidir. Bu sanayi faaliyetlerinin en çok yoğun olduğu yerler Söke İlçesi ve Söke-Milas karayolu güzergâhıdır. Bunun dışında yoğun üretimi yapılan zeytin ve incir, Söke İlçesi'nde yer alan çok sayıdaki işletmelerde işlenerek değerlendirilmektedir (Anonim 1997).

4.2.3.3 Turizm

Büyük Menderes Deltası Dilek Yarımadası Milli Parkı çevresinde yer alan Kuşadası, Didim ve Selçuk önemli turizm mekânları olup, her yıl yerli ve yabancı çok sayıda turist ziyaret ettiği yerlerdir. Milli parkın bu önemli turizm merkezlerine yakın olması ziyaretçi sayısı üzerinde etkisi vardır. Büyük Menderes Deltası Dilek Yarımadası Milli Parkı mavi bayraklı plajları, coğrafi konumu, jeolojik ve topoğrafik yapısı, iklim özellikleri, zengin florası ve faunası ve tarihi dokusu ile turistlerin ilgisini çekmektedir. Milli park sınırları içinde Thebai, Panionion, Hagios Antonios Manastırı, Ayayorgi Manastırı ve Karine gibi antik kentlerin yanı sıra Eski Doğanbey Köyü, Lade Adası, Zeus Mağarası gibi tarihi değerler açısından önemli ziyaret merkezleridir.

Milli parkın özellikle Dilek Yarımadası'nın kuzey kıyılarında koy ve plajlar ile milli parkın doğal ve kültürel zenginlikleri turistlerin ilgi odağı halindedir (Şekil 4.12)

Kuşadası ilçesine bağlı Güzelçamlı ve Davutlar Beldesi'nde iklim uygunluğu göz önünde bulundurulursa yılın son aylarına kadar deniz turizmi devam etmektedir. Ancak deniz turizmi yanında sağlık, kültürel, dinsel ve sportif amaçlı turizm de yapılmaktadır. Bunun yanında kampçılık, dağcılık, avcılık gibi faaliyetler gün geçtikçe gelişmektedir. Özellikle Kuşadası ve Didim ilçelerine gelen turistler ekonomik açıdan önemli girdi sağlamaktadır. Yöre halkının en büyük iş imkânı turizm sezonuna bağlıdır. Ayrıntılı olarak belirttiğimizde, gelir kaynakları; konaklama, yat turizmi, eğlence yerleri, doğa sporları ile ilgili turlar şeklinde sıralanabilir.

Şekil 4.12 Mavi bayraklı plajlardan Kavaklıburun koyu (Orijinal 2009)

Milli park sınırlarında kısa mesafelerde değişen jeolojik, jeomorfolojik ve toprak özelliklerinin beraberinde getirdiği farklı yaşamları kendilerinde barındıran çeşitli ekosistemlerin olması, doğal değerler kadar zengin ve çekici yerel kültürel kimliklerin görülmesi bu alanı turizm açısından önemli hale getirmektedir (Anonim 2008d).

4.2.4 Ulaşım

Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı'na ulaşım İzmir-Söke- Milas-Muğla karayolu ile sağlanmaktadır. Milli parkın Dilek Yarımadası bölümüne giriş kontrollü olup, giriş kapısı yarımadanın kuzeyinde bulunmaktadır (Şekil 4.13). Milli parkın Büyük Menderes Deltası bölümüne giriş ise tek noktadan değildir. Söke-Didim karayolu vasıtasıyla 20 km boyunca her noktadan milli park sınırına giriş yapılabilmektedir. Alanın güney kesiminde karayolundan Tuzburgazı, Karakoltepe, Fener Tepe ve Taşlıburun mevki girişleri vardır. Güney girişlerinden Menderes nehri eski yatağının denize döküldüğü Tuzluburun mevkiine, Büyük Menderes'in denize döküldüğü noktaya ulaşılabilir (Anonim 1997).

Şekil 4.13 Milli Park'ın kuzeyindeki kontrollü giriş kapısı (Orişinal 2009)

4.2.5 Sosyal durum

Milli park içinde eski Rum yerleşimi olan Eski Doğanbey Köyü'nde geleneksel mimari dokuda Rum ve Türk mimarisinin örnekleri mevcuttur. Rum evlerinde konutlar cumbalı olurken, Türk yapıları genel olarak avluludur. Kentsel sit alanı olarak koruma altına alınmış yerleşimde geleneksel yapılaşmadan başka rant getirebilecek yapılaşmalara izin verilmemektedir. Sosyal yaşantı bakımından alanda, kırsal kesimde tarımla uğraşan köylüler ve ilçe merkezinde yaşayan, yakın yerleşimlerdeki fabrikalarda çalışan işçiler ile memur ve esnaftan oluşan toplum yapısı mevcuttur. Köy yerleşik alanlarında telsiz ve telefonla iletişim sağlanırken, gazete dergi satışı yapan birimler bulunmamaktadır. Doğanbey Köyü'ndeki eğitim ve kültür amaçlı sergi odası, kütüphane, ziyaretçilerin ihtiyaçlarına ve bilgilenmelerine yönelik bilgisayar odası, genç nesillerin eğitimine yönelik olan ve aynı zamanda atölye çalışmalarına olanak veren, teleskop eşliğinde deltadaki kuşların gözlenebileceği eğitim odası, yerli ve yabancı ziyaretçilere çeşitli konularda sunum imkânı veren dia gösteri salonu, toplantı salonu, milli park tanıtım odası ve bütün bu birimlerin kontrol edildiği idare odası bulunan Turist ve Ziyaretçi Merkezi alan için önemli bir sosyal yapıdır.

4.2.6 Gelenekler ve folklor

Milli park çevresindeki yaşam, Ege bölgesi insanının yaşam biçimini yansıtmaktadır. Yörede Ege insanının yaşamını yansıtan el emeği ile yapılan göz alıcı renkte ve canlılığa sahip çok süslü dokumalar yapılmaktadır. Dokuma halı, kilim, heybeler yöreye gelen turistlerin ilgisini çekmektedir. Yöredeki yemek kültürü oldukça zengin olup, doğal ürünlerle yapılan yöreye has yemekler kültür altyapısını oluşturan önemli simgeler halindedir.

Milli parkın yakın çevresindeki yerleşimlerde, özellikle yaz sonunda festival ve şenlikler düzenlenmektedir. Bu etkinliklerde bir yandan yöresel unsurlar tanıtılırken diğer yandan gerek yörenin gerekse ülkenin ünlü sanatçıları davet edilmektedir. Bu da milli park ve yakın çevresindeki değerlerin tanıtılmasında önemlidir. Yine Şubat ve Mart aylarında yapılan deve güreşleri oldukça ilgi görmektedir.

4.3 Çalışma alanının tarihi verileri

Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı oldukça zengin arkeolojik, kültürel ve doğal kaynaklara sahiptir. Milli park tarih boyunca zengin doğal kaynakları ve deniz ile ilişkisi sebebiyle çeşitli kültürlerin beşiği olmuştur. Milli park ile ilgili ilk tarihi bilgilere Hitit kaynaklarında rastlanması, bölgenin ilk çağlardan beri yerleşim alanı olduğunu göstermektedir. İyonya olarak adlandırılan bölgede Herodot'un ilân ettiği 12 İyon kenti Panionion adında politik bir birlik kurarak Dilek (Mykale) Tepesi'nin eteğindeki Güzelçamlı yöresinde merkez kabul ettikleri kentsel bir yerde toplanmıştır (Sezer 2006).

Orta çağa gelindiğinde ise Roma İmparatorluğu döneminde yaşamış olan Tullius adında bir gezgin tarafından milli park sahası keşfedilmiş ve bu gezgin bu sahayı Avrupa'ya tanıtan ilk insan olmuştur. Bizans hakimiyetinden sonra Aydınogulları beyliği hakimiyetine giren milli park alanı 1300'lü yıllarda Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına katılmıştır. Osmanlı döneminde Dipburun bölgesinde yaşayan Rumlar geçimlerini şarapçılıkla sağlamışlardır. Samsun dağlarının kuzey ve güney yamaçlarında saraphane kalıntılarına bugün de rastlanmaktadır. Yine bölgedeki maki formasyonu içinde nadir olarak bulunan asmalar o dönemin asma bahçelerinden kalan türlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yapılan nüfus mübadelesi sonucu Rumlara ait araziler adalardan gelen Türklere verilmiştir. Bugünkü Kavaklıburun 1960'lı yıllara kadar pamuk tarlası olarak kullanılmaktayken, denizin ilerlemesiyle terk edilmiş ve daha sonra ağaçlandırılmıştır (Sezer 2006).

4.3.1 Çalışma alanı ve yakın çevresine ait tarihi değerleri

I. derece arkeolojik sit alanına sahip milli park içinde, M.Ö. 9.yy'da 12 İon kentinin kutsal toplanma merkezi olan Panionion, antik Thebai Kenti, Ayayorgi manastırı, tarihi Doğanbey köyü ile Karine, Hagios Antonios Manastırı ve Zeus Mağarası bulunmaktadır. Kentsel sit alanı ilân edilerek koruma altına alınmış olan Eski Doğanbey Köyü, Rum ve Türk mimarisinin örneklerinin görülebildiği eski bir Rum köyüdür (Başar 2007).

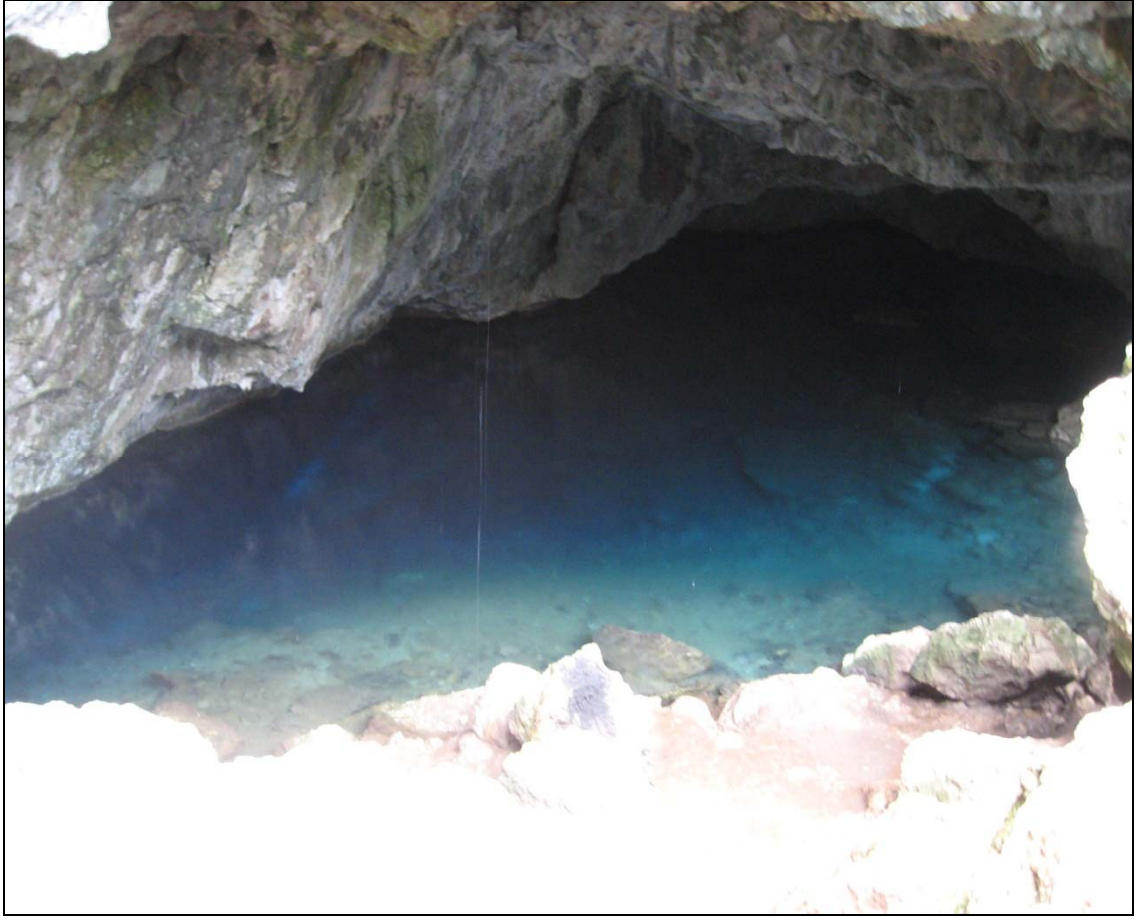
- **Panionion:** Milli park sınırları içinde yer alan Panionion antik kenti Kuşadası'na bağlı Davutlar beldesi sınırları içinde, Davutlar-Güzelçamlı yolu kenarında ve yoldan birkaç yüz metre içeridedir. Tarihi sitte M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlandığı bilinen, Poseidon'a adanmış bir İyon tapınağı bulunmaktadır. Tapınak İyon kentlerinden biri olan ve Samsun Dağı'nın iç bölgeye bakan yamaçlarından 5 km uzaklıkta bulunan Priene kentinin denetiminde olmuştur. Dini ayinlerin, festivalin ve oyunların yönetim ve denetimi bu antik kentte yapılmış olup, düzenlenen toplantılara Priene kenti temsilcileri tarafından başkanlık edilmiştir (Anonim 1997).

Antik kent bir duvar ile çevrenlenmekte ve orta yerinde, M.Ö. 6. yüzyıla tarihlendirilen ve Poseidon Sunağı olduğu düşünülen 17.5 m - 4.25 m boyutlarında bir taş kaide bulunmaktadır (Şekil 4.14). Yamacın daha aşağısında, sunağın 50 m. güneybatısında küçük bir tiyatro veya odeum yer almaktadır. Yarım daireyi biraz aşan bir şekle sahip olan bu odeum 32 m çapındadır ve kayaların içine kesilmiş 11 sıra oturağı bulunmaktadır. Burasının İyon kentleri birliğinin, başka bir deyişle Panionion birliğinin toplantılarının cereyan ettiği konsey odası olduğu sanılmaktadır. Halihazırdaki kalıntılar M.Ö. 4. yüzyıldan kalma olup, bu dönemde İyon birliğinin ve Panionion festivallerinin yeniden canlandığı bilinmektedir (Anonim 2010).

Şekil 4.14 Poseidon Antik Kenti’ndeki tiyatrodan bir görünüş (Anonim 2010)

- **Zeus Mağarası:** Milli Park’ın Dilek Yarımadası Bölümü’ndeki giriş kapısının sol tarafında 200 m içeride bulunan mağara yaklaşık olarak 10-15m derinlik, 10-13 m genişlik ve 20 m civarında uzunluğa sahiptir (Şekil 4.15). Zeus Mağarası yer altı suyunun kalkerli kayaları aşındırmasıyla meydana gelen obruk denilen bir çöküntüdür. Yer altı suyu zamanla bu çöküntüde birikmiş ve göl oluşturmuştur. Mitolojiye göre, baş tanrı Zeus’un güzellik ve aşk tanrıçası Afrodit’in suyunda yıkandığı, dağlardan gelen tatlı su ile denizden gelen tuzlu suyun karışımından oluşmuştur. Göktanrısı Zeus, kardeşi Poseidon’un gazabından kaçıp sakinleşmesini beklemek için bu mağaraya sığındığı Zeus Mağarası, günümüzde de bulunduğu bölgeye dini ve mistik bir anlam yüklenmiş ve mağaranın sağında ve solunda bulunan ağaçlara dilek için bez parçaları bağlanmıştır (Anonim 2008b).

Şekil 4.15 Milli parkın kuzey girişi yakınlarındaki Zeus Mağarası’ndan bir görünüş
(Orijinal 2009)

- **Priene:** Didim’den 45 km uzaklıkta Güllübahçe köyünün yakınlarında kalıntıları bulunan Priene Antik Kenti, M.Ö. 12. yy’da İyonların bir liman olarak kurdukları 12 kentten birisidir. Bizans döneminde pisikoposluk merkezi olan geometrik plana sahip kentin merkezinde Demeter Tapınağı, Athene Polias Tapınağı, İssiz ve Zeus tapınakları, Agora ile açık tiyatrosu, tiyatronun yanında gymnasion, surlar, su kemerleri ve Bizanslılardan kalma kale pisikoposluk kilisesi bulunmaktadır. İki limanı da Büyük Menderes nehrinin taşıdığı alüvyonlarla denizden 9 km içerde kalan bu kent dönemin parlak şehirleri arasında yer almıştır (Anonim 2010).

Priene de bölgedeki diğer İyon kent devleri gibi Panionion birliğine dahil olup, 12 İyon kenti olan Milet, Priene, Myus, Efes, Kolophon, Erythrai, Klazomenai, Foça, Samos, Kios, Teos ve Lebedos'un meydana getirdikleri dini ve siyasi birliğin toplantı merkezi olan "Panionion", Priene sınırları içinde kalmış ve buradaki törenleri Priene'liler

yönetmişlerdir. Priene de Panionion birliği içinde ortak hareket ettiği diğer İyon kent devletleri gibi Perslilere karşı olan ayaklanmaya katılmış, onun sonrasında yapılan Lade deniz savaşında tüm donanması yanmış kent de Milet ve diğer İyon kentleri gibi yakılıp yağmalanmıştır. Bu yıkılan eski Priene'nin yerine bugün de büyük hayranlık uyandıran yeni kent inşâ edilmiştir. Hatta Mekodonya kralı İskenderin Anadolu'da Perslilerle mücadelesi sırasında geldiği Priene'de hala inşası devam eden Athena tapınağında bulunacak bir yazıtta isminin geçmesi şartı ile tapınağın yapım masraflarını üstlendiğini antik yazılı kaynaklarda belirtilmiştir (Anonim 2008b).

Antik kaynaklar yine Priene kenti ile ilgili Roma Döneminde Marcus Aerellous'un Kleopatra ile Atina Yunan Dünyasının en ünlü çalgıcı ve sanatçıları da yanına alarak çıktığı gezide bu sanatçıları geri götürmeyerek Priene'ye yerleştirdiğini ifade eder. Ayrıca M.Ö. 6. y.y.'da Priene'de antik çağın yedi bilgesinden birisi sayılan filozof ve hukukçu Bias yaşamıştır. Priene kenti, Menderes Nehri'nin yavaş yavaş denizi doldurması sonucu bugün denizden epey uzaklaşmıştır. Etrafın bataklık hale gelmesi ve deprem sonucunda 13. yüzyıldan sonra tamamen terk edilmiştir (Anonim 2008b).

- **Thebai:** Aydın İli, Söke İlçesi Yeni Doğanbey köyünün sınırları içinde ve köyün kuzeybatısında bir tepe üzerinde yer alır. Kente ulaşmak için Tuzburgazı ve Yeni Doğanbey geçildikten sonra Karina yolunun karşısındaki orman yolu kullanılmaktadır. Thebai denizden kuş uçuşu 2 km uzaklıkta, yaklaşık 300 m yüksekliğinde bir tepe üzerinde, kuzey-güney uzantılı bir yerleşim yeridir. Bulunduğu tepenin görüş alanı geniştir. Konum olarak geniş bir alana hakim kent, Samosla Priene arasında bir sınır kenti olarak yer almıştır (Anonim 1997).

Thebainin ilk iskanı Arkaik dönemden önce başlamışsa da Arkaik dönemde önemli hale gelmiş, klasik dönemde bölgedeki sivil yerleşim çoğalmıştır. Ayrıca Milet, Mykale Yarımadasındaki Thebai kentini bir kült merkezi olarak kullanmıştır (Şekil 4.16). Yine aynı kutsal bölge olarak adlandırılan bölgedeki bir yapıda ise Zeus-Poseidon, Helios, Hermes, Maiandros ve Mykale kültleri ile ilgili yazıtlar bulunması bu yapının bir kurban alanı olduğunu gösterir (Anonim 1997).

Şekil 4.16 Thebai Antik Kenti'ne ait kalıntılardan bir görünüm (Orijinal 2009)

- **Eski Doğanbey Köyü:** Eski Doğanbey Köyü, Mykale (Samsun) Dağları'nın güney yamacına dayalı, 1924 yılına kadar Rumların yaşadığı bir köydür. Bugün Aydın ilinin Söke ilçesine bağlı tarihi Priene kenti ile Güllübahçe yolunun ilerisinde Tuzburgaz ve Atburgaz köylerinin hemen ardında yer alan bölgedeki son yerleşim yeridir (Anonim 2009c).

Doğanbey Köyü evleri, Mykale (Samsun) Dağları'nın yamacına yerleşmiştir. Rum mimarisinin karakteristik özelliklerini taşıyan usta taş işçiliğinin ilk bakışta göze çarptığı, sivil mimariye sahip Doğanbey evleri, dükkanları, şapel denilen yapı ve hastanesi ile Arnavut kaldırımı şeklinde döşenmiş dar taş sokakları gibi Türk mimarisine ait örnekler köyde mevcuttur (Şekil 4.17 ve Şekil 4.18). Evler büyük bir ormanın içerisinde birbirinden ayrı, her biri büyük avlulara sahip oda şeklinde inşaa edilmiş ve odalara Rumca da Domatia denmiştir. Yerleşim biraz daha gelişip köy meydana geldiğinde bu isim aynı zamanda köyün ismi olmuştur (Sezer 2006).

Genellikle geçimi hayvancılıkla olan Rumlar bağcılık ve zeytincilikte tarlalarda çalışmak için de Samos'tan teknelerle köye işçiler getirilmiştir. 1800'lü yıllarda padişah fermanıyla adalardan bölgeye getirilip yerleştirilen Rumlar; 1924 yılından itibaren gerçekleştirilen mübadele ile kendi vatanlarına giderken, onların yerine Balkan Ülkeleri'nden Türkler getirilip yerleştirilmiştir. Buradaki evlerini terk ederek yeni yerlerine göç edenlerin evlerini tahrip etmeleri, yeni gelenlerin yerleştirilmesi uzayınca sahipsiz kalan evlerin ve diğer yapıların kendi kaderine bırakılmış olması ve bu bölgenin, yerleştirilen göçmenlerin yaşamına uygun olmayışı (gelişmeye müsait olmaması, sokaklarının dar ve dik oluşu aşırı rüzgar alması ve tarım arazilerine uzak oluşu) gibi nedenlerle 1985 yılında köy tamamen boşaltılmış ve Yeni Doğanbey adıyla köyün hemen aşağısında yol kenarında yeni bir yerleşim yeri kurulmuştur (Anonim 1997).

Şekil 4.17 Eski Doğanbey köyünden genel bir görünüm (Orijinal 2009)

Şekil 4.18 Eski Doğanbey köyündeki taş duvarlı avlulu evlere ait bir görünüm
(Orijinal 2009)

- **Karine:** Dilek Yarımadası'nın güney kıyılarında, Thebai antik kentinin batısında, Dilkaya tepesinin güneyinde ve Ardıçlı burnunun doğusunda bulunan bu antik yerleşme, 12 İyon kentinden biridir. Milattan sonra 7. yy.'dan kalma parlamento binasının kalıntıları bugün hâlâ mevcuttur. Ayrıca bugün eski gümrük binalarının kalıntılarını, bu antik yerleşme içinde görmek mümkündür (Şekil 4.19).

Şekil 4.19 Karine’deki Rumlar zamanında gümrük binası olarak kullanılmış yapılar (Orişinal 2009)

- **Ayayorgi Manastırı ve Hagius Antonious Manastırı:** Ayayorgi Manastırı milli parkta Dipburun mevkiinde, geçmişte bu bölgede yaşamış Rumların ibadet etme amacıyla inşa ettikleri tarihi bir yapıdır. Günümüzde sadece taş yığını olarak izleri görölmektedir (Şekil 4.20).

Hagius Antonious Manastırı Dilek Dağı’nın güneybatı eteklerinde, Dayıoğlu Tepe’nin doğusunda bulunan bir tarihi yapıttır. Nüfus mübadelesinden önceki dönemlerde burada yaşayan Rumlar tarafından inşa edilmiş ancak günümüzde harabe haline gelmiştir (Şekil 4.21).

Şekil 4.20 Ayayorgi Manastırı'ndan bir görünüm (Orijinal 2009)

Şekil 4.21 Hagius Antonious manastırına ait kalıntılardan bir görünüm (Orijinal 2009)

- **Dilek Tepesi (Mykale):** Denizden itibaren yükselen Dilek Tepe 1237 m yüksekliktedir. Tepenin güney cephesinden Büyük Menderes deltası, kuzey cephesinden Ege denizi ve Ege adaları, kuzeydoğu cephesinden ise Güzelçamlı ve Davutlar sahilleri görülmektedir.

- **Lade adası (Karakol Tepe):** Önceden deniz içinde bir ada iken, Büyük Menderes nehrinin getirdiği alüvyonlarla denizin dolması sonucu alüvyonlar içinde kalan bir tepe görünümü kazanmıştır. Tepe üzerindeki eski karakol binası nedeniyle, Karakol Tepe olarak da bilinmektedir (Şekil 4.22). Milet limanının savunmasında bu adacıktan sıklıkla yararlanılmış, dolayısıyla Milet'in dahil olduğu her deniz savaşında stratejik konumu nedeniyle önemli olmuştur. Milet antik kentinin hemen önünde yer alan Lade Adası, özellikle Persliler ve İyon Kent Devletleri arasındaki deniz savaşıyla tarihe geçmiştir (Sezer 2006).

Şekil 4.22 Lade Adası ve eski Karakol binası (Orijinal 2009)

5. DEĞERLENDİRME

Kültürel peyzaj sınıflandırma çizelgesine göre peyzaj karakterini oluşturan etkenler incelenmiş çalışma alanının baskın ve belirleyici kültürel peyzaj unsurları dikkate alınarak çalışma alanı kültürel peyzaj sınıflarına ayrılmıştır. Çalışma alanı farklı kültürel peyzaj alt sınıflarına ayrılırken, alana ilişkin veriler neticesinde peyzajdaki doğal ve insan yapımı elemanların genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Kültürel peyzaj sınıfları oluşturulurken alanda jeoloji, jeomorfoloji, vejetasyon, alan kullanımı ve yerleşim dokusu, tarihi ve arkeolojik yapı, sosyo-ekonomik özellikleriyle birbirinden ayrılan, bir ya da daha fazla açıdan kendine özgü özellikler taşıyan benzer özellikleri olan alanlar gruplandırılmıştır. Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı'ndaki kırsal, altyapı, sanatsal, sosyal ve idari kültürel peyzaj sınıflarının sahip olduğu özellikler aşağıda açıklanmıştır.

5.1 Kırsal Peyzaj Sınıfı

Milli Park'ın kırsal peyzaj sınıfı kırsal yerleşim, tarım alanları, el sanatları, balıkçılık, yaban hayatı ve flora başlıkları altında incelenmiştir (Şekil 5.1).

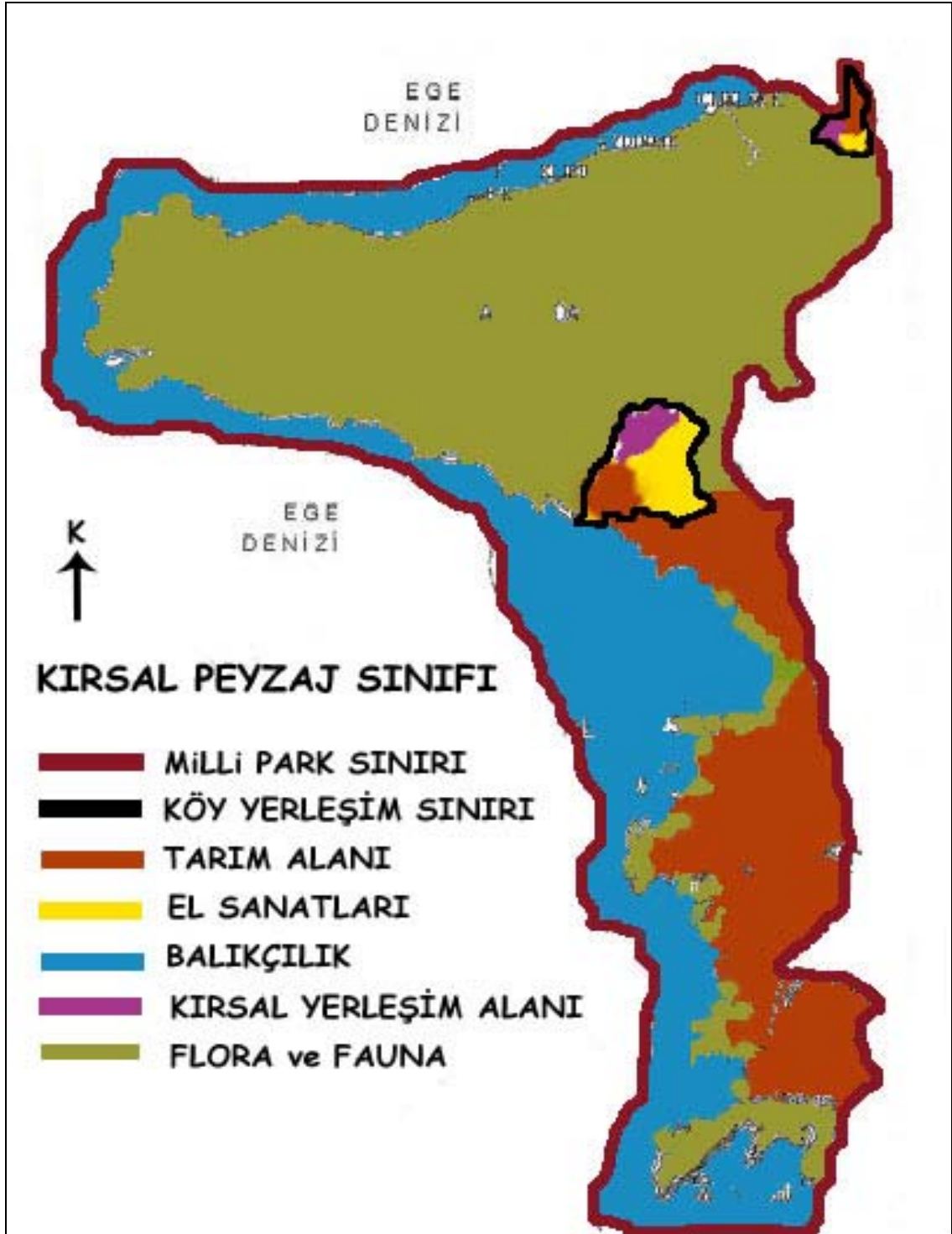
Çalışma alanının özellikle Büyük Menderes Bölümü Büyük Menderes nehrinin denize doğru ilerlemesi ve beraberinde taşıdığı alüvyonu bu alanda biriktirmesi neticesinde bu alan tarıma elverişli geniş bir ova haline gelmiştir. Delta, Söke ovasının bir parçası olup, bu alanda pamuk başta olmak üzere tütün, susam, çavdar, yulaf, soğan, mısır ve buğday ekimi ile birlikte, zeytin, incir, narenciye ve diğer meyve ve sebze üretimi de yapılmaktadır. Pamuk üretimi için yeterli yağışın alanda görülmemesi nedeniyle 1965 yılında DSİ tarafından başlatılan sulama projesi, 1980 yılında baraj yapımı ile tamamlanmış ve pamuk üretimi desteklenmiştir. Çalışma alanının Dilek yarımadası bölümünde Güzelçamlı Beldesi yakınlarında ve Doğanbey Köyü yerleşkesinde zeytinlikler mevcut olup, bu alanın tarımsal niteliği koruma altına alınmıştır.

Çalışma alanı ve yakın çevresinde meraların azlığı nedeniyle hayvan otlatma sorunu ortaya çıkması nedeniyle yöre halkı hayvanlarını Milli Park'ın Dilek Yarımadası bölümünde otlatmaktadır. Ayrıca Güzelçamlı Köyü ve Yeni Doğanbey Köyü'nde

küçükbaş hayvancılık ile arıcılık faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Yine Milli Park çevresindeki kıyılarda ve dalyanlarda balıkçılık faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Büyük Menderes deltasındaki lagünlerin denizle dar ve sık bağlantılarının olması farklı türleri bu alanda toplamaktadır.

Çalışma alanı ve yakın çevresinde yöre halkı tarafından dokunan halı, kilim ve heybeler ile doğal ürünlerle yapılan yöreye özgü yemekler alanın kültür alt yapısını oluşturan önemli simgeler halindedir. Bütün bu özellikler dikkate alınarak kırsal peyzaj sınıfı Milli Park alanında kırsal peyzaj sınıfı, Büyük Menderes Deltası'nda ve Dilek Yarımadası Bölümü'nde Güzelçamlı Köyü ile Doğanbey Köyü civarı olarak kabul edilmiştir.

**DİLEK YARIMADASI BÜYÜK MENDERES DELTASI
KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLENDİRMESİ**

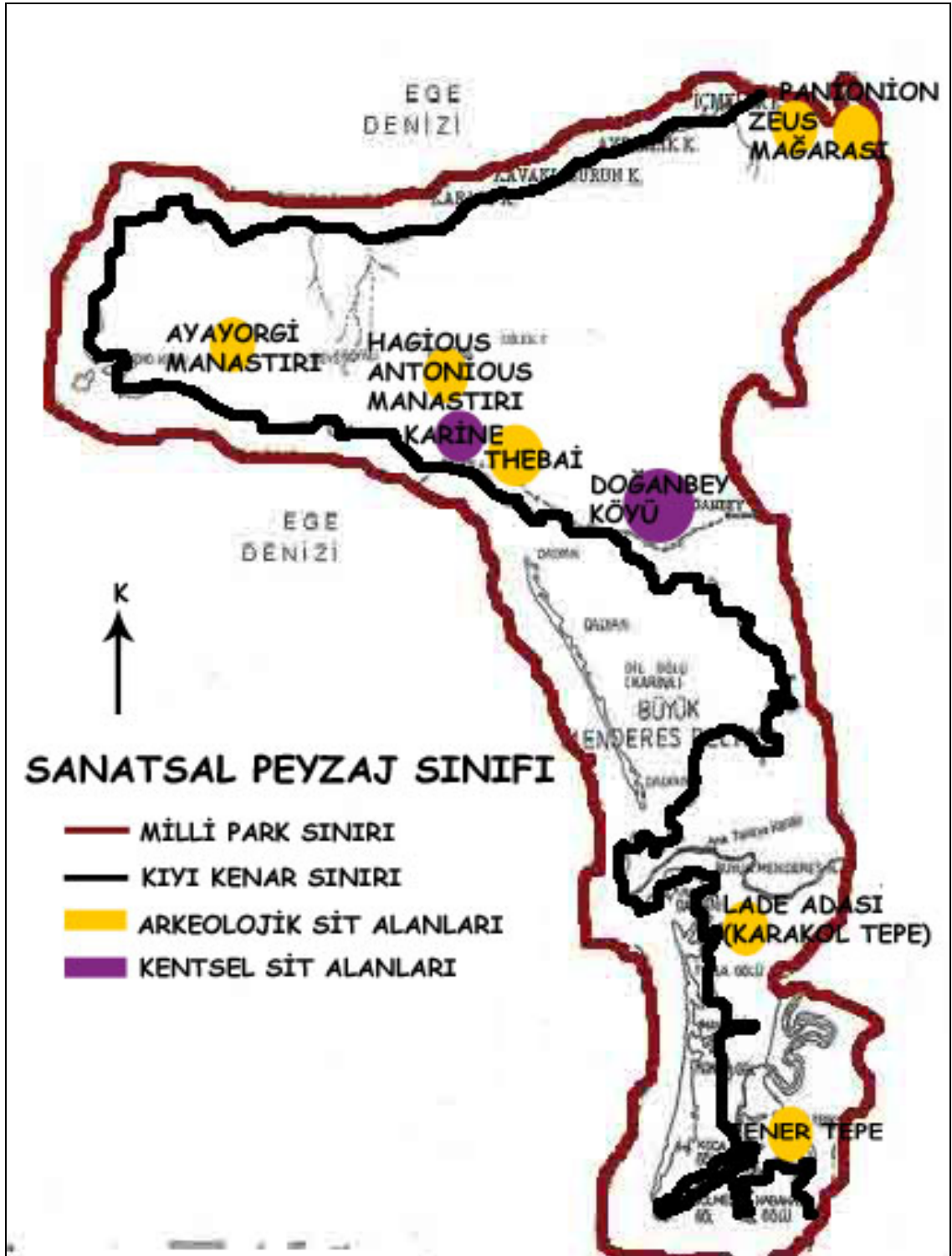
Şekil 5.1 Milli Park'ın kırsal peyzaj sınıfı

5.2 Sanatsal Peyzaj Sınıfı

Milli Park'ın sanatsal peyzaj sınıfı incelenirken de geçmişten günümüze çeşitli medeniyetlere ait rastlanan kalıntılar ve arkeolojik değerler ile alandaki Türk ve Rum yerleşimlerine ait sivil mimari örnekleri incelenmiştir (Şekil 5.2).

Milli Park içinde, Panionion, antik Thebai Kenti, Zeus Mağarası, Ayayorgi Manastırı, Hagios Antonios Manastırı, Lade Adası tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, önemli tarihi olaylara tanıklık eden yerlerdir. Tarihi Doğanbey köyü ile Karine ise kentsel ve yöresel nitelikleri, mimari ve sanat tarihi açısından gösterdikleri fiziksel özellikleri ve bu özellikleri ile oluşan çevrenin dönemin sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel yapılanmasına, yaşam biçimini yansıtarak bir arada bulunduran ve bu açılardan doku bütünlüğü gösteren alanlardır. Doğanbey Köyü eski bir Rum yerleşimi olduğunda köy sınırları içinde o döneme ait cumbalı evler gibi sivil mimari örnekleri ile Cumhuriyet Dönemi'ne ait avlulu evler, cami, çeşme, Arnavut kaldırımı yol döşemeleri mevcuttur (Şekil 5.3).

**DİLEK YARIMADASI BÜYÜK MENDERES DELTASI
KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLENDİRMESİ**

Şekil 5.2 Milli Park'ın sanatsal peyzaj sınıfı

Şekil 5.3 Doğanbey Köyü Rum ve Türk mimarisi örneklerinden bir görünüm
(Orijinal 2009)

5.3 Sosyal Peyzaj Sınıfı

Milli Park içinde sosyal peyzaj sınıfı içinde alandaki sosyal yapıyı gösteren elemanlar incelenmiştir. Çalışma kapsamında yöre halkının ve diğer kullanıcıların gündelik yaşam biçimi, rekreatif faaliyetleri ve geçim kaynakları ele alınmıştır. Sosyal yaşantı bakımından alanda, kırsal kesimde tarımla uğraşan köylüler ve ilçe merkezinde yaşayan, yakın yerleşimlerdeki fabrikalarda çalışan işçiler ile memur ve esnaftan oluşan toplum yapısı mevcuttur. Şekil 5.4’de görülen Doğanbey Köyü’ndeki eğitim ve kültür amaçlı Turist ve Ziyaretçi Merkezi alan için önemli bir sosyal yapıdır.

Şekil 5.4 Doğanbey Köyü Turist ve Ziyaretçi Merkezi (Orijinal 2009)

Yörede Ege insanının yaşamını yansıtan dokumacılık yapılmaktadır. Dokuma halı, kilim heybeler yöreye gelen turistlerin ilgisini çekmektedir. Yöredeki yemek kültürü oldukça zengin olup, doğal ürünlerle yapılan yöreye has yemekler kültür altyapısını oluşturan önemli simgeler halindedir.

Milli parkın yakın çevresindeki yerleşimlerde, özellikle yaz sonunda festival ve şenlikler düzenlenmektedir. Bu etkinliklerde bir yandan yöresel unsurlar tanıtılırken diğer yandan gerek yörenin gerekse ülkenin ünlü sanatçıları davet edilmektedir. Bu da milli park ve yakın çevresindeki değerlerin tanıtılmasında önemlidir. Yine şubat ve mart aylarında yapılan deve güreşleri oldukça ilgi görmektedir. Milli park ve yakın çevresine özgü halk edebiyatı, halk müziği ve folklor yörenin geleneksel yaşamını yansıtmaktadır.

5.4 Altyapı Peyzaj Sınıfı

Altyapı peyzaj sınıfı kapsamındaki elde edilen saptamalar peyzajda insan tarafından yapılan değişikliklerle alanın kazandığı kültürel peyzaj kimliğini ortaya koymaktadır. Milli Park alanı çalışma alanı kapsamında altyapı peyzaj sınıfı ile ilgili olarak ulaşım, güvenlik, eğitim, sağlık ve turizm değerlendirilmiştir (Şekil 5.5).

Çalışma alanının kuzeydoğusunda Güzelçamlı köyünden başlayan ve milli parkın Dilek yarımadası bölümü kuzey sınırı boyunca devam eden asfalt yol ile alana ulaşım sağlanmaktadır. Dilek Yarımadası'nın batısındaki Diburun Karakolu'ndan Ayayorgi Manastırı, Hagios Antonios Manastırı ile Kemaldere Kıyı Gözetleme Karakolu'na ulaşım toprak yoldan sağlanmaktadır. Ayrıca Güzelçamlı Köyü yakınlarında yer alan Panionion antik kenti, Eski Doğanbey Köyü ve Kalamaki koyu toprak yol ile birbirine bağlanmıştır. Yeni Doğanbey Köyü'nden itibaren tekrar güneyde yer alan Tuzburgazı köyünün batısından, Söke-Didim karayoluna bağlanan asfalt yol devam etmektedir.

Milli park sınırları içindeki tek yerleşim olan Doğanbey köyünde faaliyet halinde olan sağlık birimi olmaz iken, en yakın Tuzburgazı köyünde bir adet sağlık ocağı bulunmaktadır. Yakın çevredeki en donanımlı sağlık ocağı ise Atburgazı beldesindedir. Milli park yakınlarındaki Güzelçamlı köyünde de bir adet sağlık ocağı hizmet vermektedir.

DİLEK YARIMADASI BÜYÜK MENDERES DELTASI KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLENDİRMESİ

Şekil 5.5 Milli Park'ın altyapı peyzaj sınıfı

Çalışma alanındaki eğitim faaliyetleri de yakın çevredeki okullardaki gerçekleştirilmektedir. Doğanbey köyü sınırlarında mevcut ilkokul bulunmamaktadır. Buradaki öğrenciler de taşınmalı sistemle Tuzburgazı köyündeki ilköğretim okuluna devam etmektedirler. Yöre halkı lise öğrenimini Söke, Didim, Kuşadası ve Davutlar'daki okullarda gerçekleştirmektedirler.

Çalışma alanında turizm faaliyetleri özellikle alanın Dilek Yarımadası bölümünde yer alan mavi bayraklı plajlar ve günübirlik kullanım alanlarında yoğunudur. Ayrıca bu bölümdeki coğrafi yapı, flora ve fauna çeşitliliği turizmi destekler yöndedir. Dilek yarımadası bölümü güneyi ve Büyük Menderes bölümündeki sulak alanlar kuşların uğrak yeri olduğundan kuş gözlemciliği için alanı her yıl çok sayıda turist ziyaret etmektedir (Şekil 5.6).

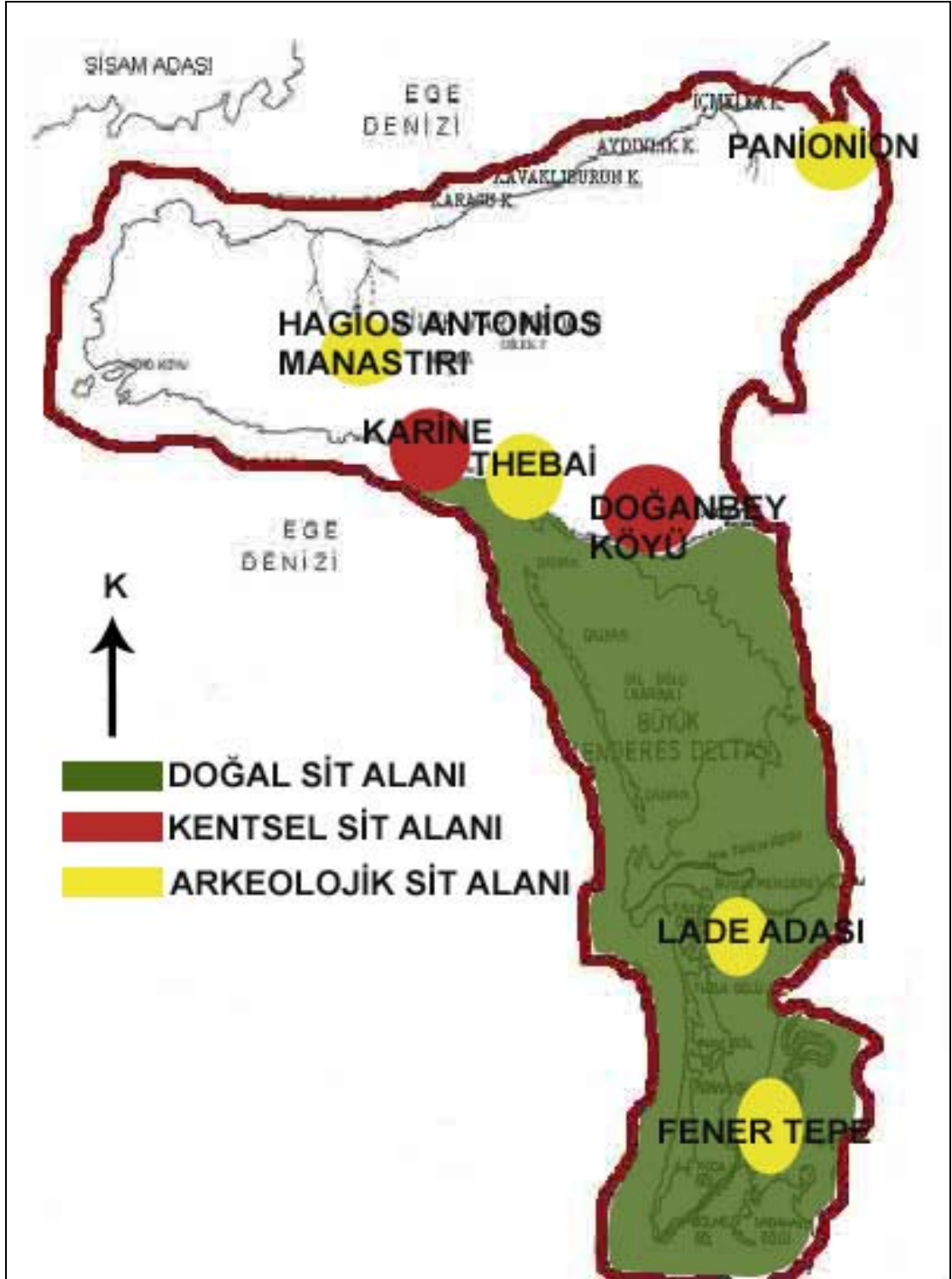
Şekil 5.6 Büyük Menderes Deltası’ndaki kuş gözlem noktalarından biri
(Orijinal 2009)

Büyük Menderes Nehri üzerinde DSİ projesi ile gerçekleştirilen Adıgüzel ve Kemer barajlarında nehre ulaşmadan su tutulmakta, ovaya bırakılan suyun büyük bir kısmı ana tahliye kanalına akıtılmaktadır. Dolayısıyla da Menderes nehri tali kanal görevini üstlenmektedir.

5.5 İdari Peyzaj Sınıf

Dilek Yarımadası Büyük Menderes Milli Parkı Aydın Çevre ve Orman Müdürlüğü Doğa Koruma ve Milli Parklar Şube Müdürlüğü, Kuşadası Doğa Koruma ve Milli Parklar Mühendisliği tarafından yönetilmektedir. Milli parkta Büyük Menderes Deltası birinci derece doğal sit alanı), Karine ve Eski Doğanbey Köyü kentsel sit alanı, Panionion ve Thebai antik kentleri, Lade Adası, Fener tepe, Hagios Antonios Manastırı Zeus Mağarası ise arkeolojik sit alanlarıdır (Şekil 5.7)

**DİLEK YARIMADASI BÜYÜK MENDERES DELTASI
KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLENDİRMESİ**

Şekil 5.7 Milli Park'ın idari peyzaj sınıfı

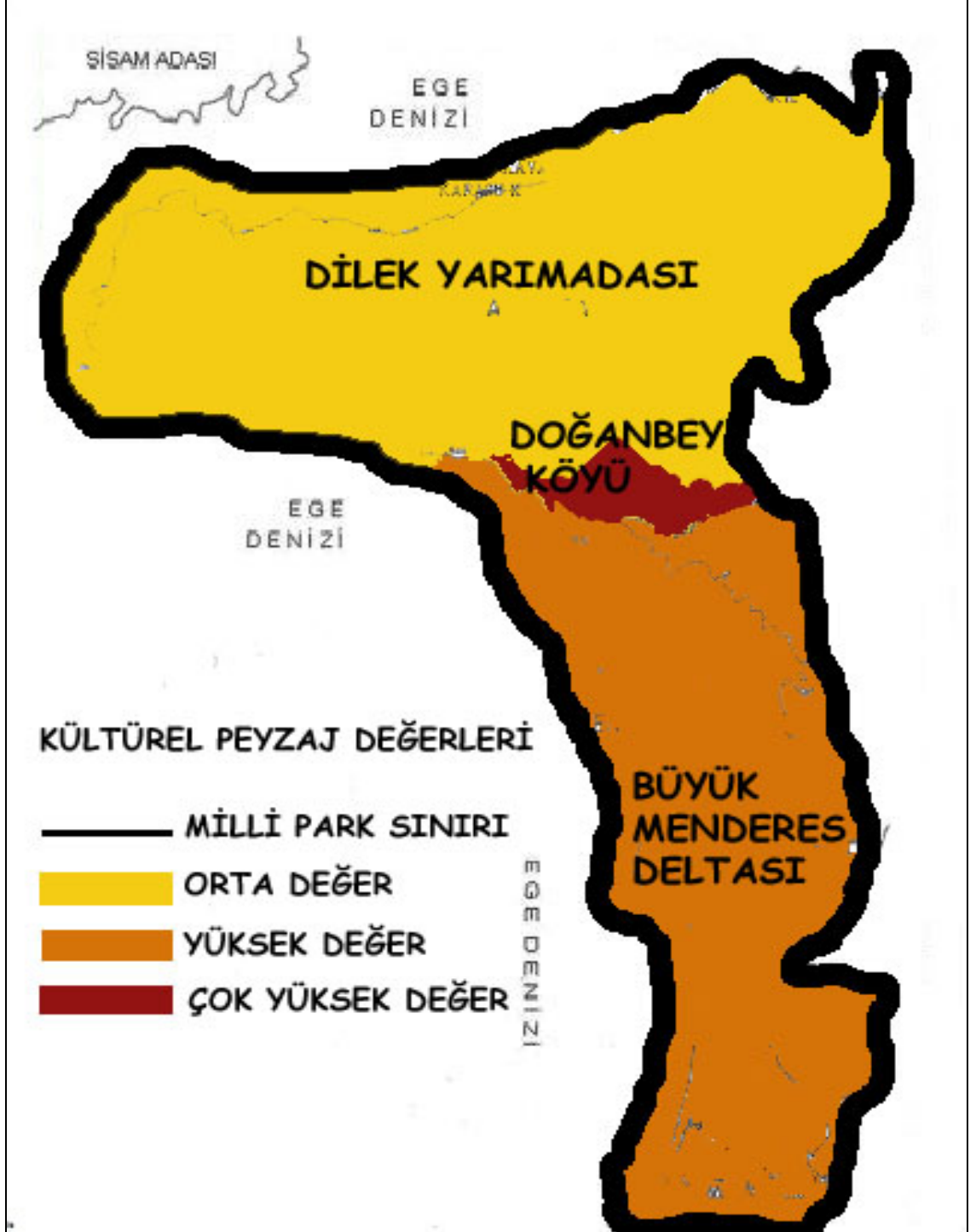
Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı Uzun Devreli Gelişim Planı'nda Milli Park topoğrafik yapısı nedeniyle Zon A (Büyük Menderes deltası), Zon B (Dilek Yarımadası) ve Zon C (bu iki farklı yapıyı birleştiren geçiş bölgesi niteliğindeki Doğanbey Köyü ve yakın çevresi) olmak üzere üç zona ayrılmıştır. Bunlardan A ve B zonlarında mutlak koruma alanları, C zonunda eski ve yeni yerleşim alanları ile tarımsal niteliği korunacak zeytin alanları ve bugünkü arazi kullanımını devam ettirecek orman, makilik, fundalık, sazlık ve bataklık alanları mevcuttur.

Milli park içindeki zengin tarihi ve arkeolojik değerleri ile tüm doğal ve kültürel özelliklerinden dolayı uluslar arası öneme sahip Bern, Barselona, Ramsar ve Biyoçeşitlilik Sözleşmeleri ile koruma altına alınarak tescillenmiştir.

5.6 Çalışma Alanının Kültürel Peyzaj Değerine Göre Derecelendirilmesi

Çalışma alanı kültürel peyzaj sınıflarına ayrılmasıyla bazı alanlarda birden fazla kültürel peyzaj sınıfının özelliklerinin görmek mümkün olmuştur. Bundan yola çıkarak Milli Park sınırları içinde kültürel peyzaj sınıflarının kesişmesi, kesişmenin olduğu alanı, kültürel peyzaj açısından diğer her bir kültürel peyzaj sınıfının tek başına sahip olduğu değerden daha önemli olduğu Şekil 5.8'de gösterilmiştir.

**DİLEK YARIMADASI BÜYÜK MENDERES DELTASI
KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLENDİRMESİ**

Şekil 5.8 Milli Park'ın kültürel peyzaj değerine göre derecelendirilmesi

Doğanbey Köyü tarih boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapması, bir çok olaya tanıklık etmesi ve bu olayların izlerini göstermesi açısından önemlidir. Dolayısıyla bu yörede yaşayan farklı medeniyetlerin farklı yaşam biçimlerine, gelenek ve göreneklere sahip olmaları, yeme, içme, giyinme, eğlenme alışkanlıklarının olması sosyal açıdan bu alanı çevresine göre daha özellikli hale getirmiştir. Ayrıca yine köy sınırlarında, insanın yaşadığı yere uyum sağlaması ya da yaşam alanını kendi ihtiyaçlarına göre değiştirme eylemi, ekip biçme, avcılık gibi faaliyetler peyzajda somut izler bırakmıştır. Bütün bunların neticesinde kentsel sit alanı olarak koruma altına alınan ve imara açılmayan Doğanbey Köyü kültürel zenginliğimizi yansıtan ve yaşatılması gereken bir alandır. Bu özellikleri ile Milli Park'ta Doğanbey Köyü ve yakın çevresi çok yüksek ölçüde kültürel peyzaj değerine sahiptir.

Büyük Menderes Deltası hem tarım faaliyetlerinin yapıldığı bir alan olarak hem de sahip olduğu zengin biyoçeşitlilikten ötürü kültürel peyzajın flora ve faunayı da içermesi ibaresinden yola çıkılarak kırsal peyzaj sınıfı, doğal sit alanı olarak korunması idari peyzaj sınıfı, DSİ tarafından yapılmış sulama kanalı ile altyapı sınıfı ve Lade Adası ve Fener Tepe Ören yerleri ile de sanatsal peyzaj sınıfına ait özellikler yansıtmaktadır. Kırsal, sanatsal ve altyapı sınıfı özelliklerini taşıması Büyük Menderes Deltası yüksek ölçüde kültürel peyzaj değerine sahiptir.

Dilek Yarımadası Bölümü ise milli park ilanından sonra kullanımı sınırlandırılmış ve insan etkisine en az ölçüde maruz kalması sağlanmıştır. Dilek Yarımadası'nın kuzey kıyılarındaki gününbirlik turistik tesisleri ile kıyı gözetleme karakolları altyapı sınıfına ait özellikleri bulundurmaktadır. Dilek Yarımadası, Hagious Antonios ve Ayayorgi Manastırı ile Theabi Antik Kenti kalıntıları ile arkeolojik öneme sahiptir. Yine zengin flora ve faunası da alanı kırsal açıdan özellikli hale getirmektedir. Bütün bunlardan ötürü Milli Park'ın Dilek Yarımadası Bölümü orta ölçüde kültürel peyzaj değerine sahiptir.

6. SONUÇ

Son yıllarda kültürel mirasa sahip çıkma bilinci, geçmişten günümüze ulaşan değerler ışığında sağlıklı ve bilinçli gelecek nesiller yaratılması açısından oldukça önemlidir. Mevcut örneklerin araştırılması, zaman içinde değişik bölge ve yerleşim yerlerinde karşılaşılan siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel değerlerin günümüz toplumlarına olan etkisi hakkında ipucu verecektir. Ülkemizde bu tür araştırma ve çalışmalar yapılmakta, ancak koruma seviyesine tam olarak ulaşamamaktadır. Önemli olan nokta, kültürel peyzaj üzerine doğru bilgilerin çoğaltılmasının kültürümüzün aydınlatılmasında olduğu kadar, dünya kültürü için de önemli olduğudur. Kültürel peyzajların korunmasının en önemli hedefi, önemli ve yaygın elemanlarının belirlenmesi ve korunmasıdır. Bu konuda Türkiye’de göz ardı edilemeyecek bir zenginlik bulunmaktadır. Kültürel peyzaj özelliklerinin araştırıldığı oranda tanınması, tanındığı oranda korunması ve değerlendirilmesi, sahip olunan kültürün geleceğe doğru aktarılmasını sağlayacaktır. Ulusal ve uluslararası seviyede olağan üstü özelliklere sahip tabiat ve kültür varlıkları ile önemli alanlar olan kültürel peyzajların sürdürülebilirliği için önemli koşul, bu alanların doğal ve kültürel öğelerini göz önünde bulundurarak peyzaj karakteristiklerinin ortaya konulmasıdır.

Kültürel peyzaj tanımlama ve değerlendirme çalışmalarında alanı kullanıcıların algılama biçimlerini değerlendirmek için alanda sörvey çalışmalarına ağırlık vermek, oldukça önemlidir. Alana karşı kullanıcıların bakış açılarını ve geçmişten günümüze alanı kullanım biçimlerini değerlendirmek kültürel peyzaj değerlendirmede önemlidir. Ancak bu çalışmada alanda yaşayan insanlara ve alanı ziyarete gelen kullanıcılara böyle bir anket çalışmasının yapılamaması, arazi gezisi sırasında görüşmelerin çoğunlukla idarecilerle sınırlı kalması, çalışmada önemli bir eksiklik olarak görülmektedir.

Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı, gerek sahip olduğu zengin biyoçeşitlilik, gerek tarım dokusu, gerek ise yüzyıllar boyunca burada yaşamış farklı kültürlerin oluşturduğu yerleşim dokusu ile “kültürel peyzaj” olarak kabul edilebilecek alanlardan biridir. Zengin biyoçeşitliliği, farklı karakterdeki iki doğal yaşam ortamı ve bundan kaynaklanan farklı iklimsel özellikleri, yerel ve kültürel kimliği, zengin tarihi ve

arkeolojik değerleri bu alanı ulusal ve uluslararası alanda koruma altına almayı gerektirmiştir. Taşıdığı nitelikler ve karmaşık yapısı ile kültürel peyzaj alanlarının genel özelliklerini yansıtan milli park, alan kullanımı koruması konularında faydalı olabilecek önemli bir örnektir.

Büyük Menderes nehrinin içinde bulunduğu bölge, tarihin çok eski zamanlarından beri büyük öneme sahip olmuş, önemli birçok medeniyete merkezlik yapmıştır. Tarih boyunca Büyük Menderes nehri insanlık için elverişli şartlar ortaya koymuş olsa da zaman içinde yerini daha az elverişli şartlara bırakmıştır. Büyük Menderes nehrinin yatağını değiştirerek denize ulaşması, geniş alanlara sahip medeniyetleri topraklarını kaybetmesine ve ticaret yollarının değişmesine neden olmuştur. Yakın tarihlerde ise özellikle sulama ile üretilen pamuk tarımının yoğun olarak yapıldığı elverişli tarım toprağı haline gelmiştir. Bu nedenle Büyük Menderes nehrinin taşıdığı alüvyonlu toprağı kıyı çizgisi önünde biriktirerek oluşturduğu delta, insanlık tarihi boyunca medeniyetlerin gelişmesi ve yok olmasında en büyük etken olmuştur. Büyük Menderes nehri ve deltasının tarih boyu gösterdiği değişkenlik, sadece doğal peyzaj üzerinde değil, kültürel peyzaj üzerinde de etkili olmuştur.

Bütün bulgular doğrultusunda, Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı için doğal ve kültürel elemanlar göz önünde bulundurularak alan beş farklı peyzaj sınıfına ayrılmış ve önemli elemanları değerlendirilmiştir. Peyzaj karakterinin belirlenmesinde; karakterini oluşturan fiziki ve sosyal etkenler, kültürel değerler ve işlevleri incelenmiştir.

Kültürel peyzaj alanı olarak incelenen Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı'nın kültürel peyzaj değerlendirmesi çalışmasında kültürel peyzajın soyut ve öznel kavramları içinde barındırması kültürel peyzaj değerlendirmesinde sayısal sonuç elde edilememesinde etkili olmuştur. Ayrıca Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı ve yakın çevresine ait kültürel peyzaj envanterinin olmayışı alanın kültürel açıdan değerlendirilmesinde sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenlerden alanın kültürel peyzaj sınıflarının sınırları kesin olarak belirlenememiştir.

Kültürel peyzajın ayrı sınıflar halinde sınıflandırılarak değerlendirilmesi ve konu ile ilgili örnek çalışmaların sınırlı sayıda olması, çalışmada nasıl bir yol izleneceği konusunda sıkıntı yaratmıştır. Peyzaj değerlendirme ile ilgili yapılan çalışmalarda peyzajın doğal karakterinin aslında kültürel peyzajın temelini oluşturduğu yaklaşımından yola çıkılmalıdır.

Özsüle (2006) çalışmasında, kendi çalışma alanına ait bir kültürel peyzaj envanteri oluşturmuştur. Bu çalışmada ise daha çok genel peyzaj görünümü ve peyzaj elemanlarının değerlendirilmesi üzerinde durmakta, yapısal özelliklere genel olarak değinmektedir. Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı ve yakın çevresindeki kültürel peyzajın korunmasında ayrıntılı alan etütlerinin ve kültürel peyzaj envanterinin çıkarılmalıdır. Alanın ayrıntılı etütlerinin ve mimari, ekonomik, ekolojik, arkeolojik potansiyellerinin değerlendirildiği çok disiplinli bir çalışmanın ortaya konulması peyzaj değerlendirme ve korumada oldukça önemlidir.

KAYNAKLAR

- Anonim. 1997. T.C Çevre ve Orman Bakanlığı Milli Parklar ve Av-Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü Milli Parklar Dairesi Başkanlığı Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı Uzun Devreli Gelişim Planı Kuşadası, Aydın.
- Anonim. 2000. Çevre ve Orman Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Anonim. 2008a. Aydın İli Yıllık Sıcaklık ve Yağış Değerleri, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü. Web Sitesi: <http://www.meteor.gov.tr/tahmin/il-ve-ilceler.aspx?m=AYDIN> , Erişim Tarihi: 18.08.2009.
- Anonim. 2008b. Aydın Doğa Koruma ve Milli Parklar Mühendisliği Dilek Yarımadası- Büyük Menderes Deltası Milli Parkı. Web Sitesi: <http://www.dilekyarimadası.gov.tr/tr> Erişim Tarihi: 20.12.2009.
- Anonim. 2008c. Aydın İl Çevre Durum Raporu, Aydın Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü. Web Sitesi: http://www2.cedgm.gov.tr/icd_raporlari/aydinicd2006.pdf . Erişim Tarihi: 20.11.2009.
- Anonim. 2008d. 2008 yılı Aydın İli Tarımsal Yapı Verileri. Aydın İl Tarım Müdürlüğü. Web Sitesi: <http://www.aydintarim.gov.tr/> Erişim Tarihi: 15.08.2009.
- Anonim. 2009a. 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu, T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Anonim. 2009b. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Web sitesi. <http://www.kultur.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFFE5C29E16A7D38088612B4A46C06F489> Erişim Tarihi 10.02.2010.
- Anonim. 2009b. Güzelçamlı Sahil Siteleri Dayanışma ve Güzelleştirme Derneği. Web Sitesi. <http://guzel-der.com/thebai.htm> Erişim Tarihi: 10.04.2009.
- Anonim. 2009c. 1990,2000 ve 2009 yılı nüfus verileri, Türkiye İstatistik Kurumu. Web sitesi: http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=idari_yapi_09sonrasi.RDF&p_il1=9&p_yil=2009&p_dil=1&desformat=html&ENVID=a_dnksdb2Env Erişim Tarihi: 18.09.2009.
- Anonim. 2010. Panionion antik kenti, Vikipedi ansiklopedi. Web Sitesi: <http://tr.wikipedia.org/wiki/Panionion> Erişim Tarihi: 09.08.2010.
- Anonymus. 1999. General Guidelines for Identifying and Evaluating Histroical Landscapes. Environmental Program California Department of Transportation Sacramento, California. Web Sitesi: <http://www.dot.ca.gov/hq/env/cultural/landscape/indxfram.htm>. Erişim Tarihi 15.06.2009.
- Anonymus, 2008. Unesco Cultural Diversity, 2008. Web Sitesi: http://portal.unesco.org/culture/en/ev.phpURL_ID=34321&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html Erişim Tarihi: 26.12.2008.

- Aytaç, A. 2003. Murat Dağı milli park planlaması ve çevre eğitimi açısından değerlendirilmesi. Yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, 92-105 s., İzmir.
- Başar, H. 2007. Dilek Yarımadası-Büyük Menderes Deltası milli parkının rekreasyon amacıyla kullanımının ekonomik değerinin saptanması: Bir seyahat maliyeti yöntemi uygulaması. Yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi. 35-41 s., İzmir.
- Baylan, E. 2003. Terkos Gölü örneğinde doğal ve kültürel çevrenin korunması ve geliştirilmesi üzerine bir araştırma. Yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi, 12 s., Ankara.
- Birnbaum, C. A. 1994. Web sitesi.
<http://www.nps.gov/history/hps/tps/briefs/brief36.htm#PRESERVATION%20PLANNING%20FOR%20CULTURAL%20LANDSCAPES>
Erişim Tarihi: 12.02.2009.
- California Department of Transportation Sacramento, 1999. Web sitesi
<http://www.dot.ca.gov/hq/env/cultural/landscape/indxfram.htm> Erişim Tarihi: 09.12.2007.
- Cultural Landscapes Foundation, 2008. What is cultural landscapes. Web sitesi.
<http://www.tclf.org/whatis.htm> Erişim Tarihi: 10.11.2008.
- CEP-CDPAETP, 2009. Avrupa Peyzaj Sözleşmesi Avrupa Konseyi Onay Raporu. Web Sitesi:
http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/landscape/reuniongroupe/CEP-CDPATEP_2010_5CoEDatabase_en.pdf Erişim Tarihi: 08.04.2010.
- Doğan, A. 2006. Kentsel doku, geleneksel yerel ve kültürel özelliklerin turizm mekanına ve türüne etkileri Ayvalık örneği. Yüksek lisans tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, 20-24 s., İstanbul.
- Eşbah, H. 2002. Kıyı kesimlerindeki milli parkların bölgesel ölçekte bağlanması. Türkiye'nin kıyı ve deniz alanları IV. ulusal konferansı, Türkiye Kıyıları 02 Konferansı Bildiriler Kitabı, İzmir.
- Fowler, P.J. 2002. World Heritage Cultural Landscapes. Web sitesi:
http://whc.unesco.org/documents/publi_wh_papers_06_en.pdf Erişim Tarihi: 26.02.2009.
- Göney, S. 1975. Büyük Menderes Bölgesi, İstanbul Üniversitesi Yayınları 79, İstanbul.
- Hardesty, D. 2000. Preserving cultural landscapes in America. Web sitesi.
http://www.amazon.com/Preserving-Cultural-Landscapes-Contemporary-Landscape/dp/0801862639#reader_0801862639 .Erişim tarihi 02.05.2009.

- Hepcan, Ş. 1997. Milli parklarda yönetim zonlarının belirlenmesi amacıyla manisa Spil dağı milli parkı örneğinde bir yöntem araştırması. Doktora tezi. Ege Üniversitesi. 4-29s., İzmir.
- Hepcan, Ş. ve Güney A. 1996. Koruma alanlarında yeni yönetim kategorileri ve önemi. Ekoloji Çevre Dergisi. sf:20, İzmir.
- ICOMOS 2010. The role of ICOMOS in the World Heritage Convention. Web Sitesi http://www.international.icomos.org/world_heritage/icomoswh_eng.htm Erişim Tarihi:25.06.2010.
- İzbul, Y. 2004. Kültür ve Kültürel Süreçler, Ankara.
- Kaplan, S. 2003. Doğa koruma çalışmalarımız ve yasalar. Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi. 16, Ankara.
- Kalem, S. 2001.Doğal ve kültürel verilerin korunabilmesi için turizm potansiyelinin belirlenmesinde bir yöntem yaklaşımı ve Kastamonu ili kıyı bölgesi ve yakın çevresinde uygulanması. Doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Keller, T. and Keller, G.1987. How to evaluate and nominate Designed Historic Landscapes. Web sitesi. <http://www.nps.gov/history/nr/publications/bulletins/nrb18/> . Erişim Tarihi 15.06.2009.
- LANDMAP 2010. Countryside Council for Wales Cultural Landscape Methodology Web Sitesi: <http://landmap.ccw.gov.uk/files/LMAPCultLandMASTER10.03.pdf> Erişim Tarihi:03.04.2010.
- Lennon, J. and Mathews, S. 2006. Cultural Landscapes Management: Guidelines for identifying, assessing and managing cultural landscapes Australian Alps National Parks 1996. Websitesi. <http://www.australianalps.environment.gov.au/publications/research-reports/pubs/cultural-landscape-management-guidelines.pdf> Erişim Tarihi:18.01.2008.
- Özel, N. 1996. Beşparmak Dağları ve Dilek Yarımadası Milli Parkı Bitki Örtüsü Üzerine Araştırmalar. TC Çevre ve Orman Bakanlığı Ege Ormancılık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Teknik Bülten No:1, sf:17.
- Özgür, T. 2007. Kültürel Farklılıklar ve Yönetimi.Yüksek Lisans Projesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 5-9s., Kahramanmaraş.
- Özsüle, Z. 2005. Geleneksel yerleşimlerin korunması açısından kültürel peyzaj değerlendirmesi: Mudanya örneği. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Palang ve Fry 2003. Landscape Interfaces: Cultural Heritage in Changing Landscapes. Kluwer Academic Publisher, Netherlands.

- Parks Canada 2004. Cultural landscapes. Web Sitesi:
http://www.pc.gc.ca/docs/r/pca-acl/sec2/index_e.asp Erişim Tarihi:
14.01.2009.
- Sezer, İ. 2006. Dilek Yarımadası- Büyük Menderes Deltası Milli Parkı'nın Coğrafi Etüdü. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi Erzurum.
- Smith, P. 2005. Kültürel Kuram.(Çeviri:Güzelsarı S., Gündoğdu İ.) Babil Yayınları,Birinci Basım, İstanbul.
- Sütgibi, S. 2008. Doğal Ekosistemler Üzerinde İnsan Faaliyetlerinin Doğrudan ve Dolaylı Etkileri: Büyük Menderes Deltası Örneği. Marmara Coğrafya Dergisi. 18, İstanbul.
- Uygur, N. 1984. Kültür Kavramı. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Vos and Meeks 1999. Trends in European cultural landscape develeopment Web Sitesi:
http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_udi=B6V91-3Y21V4P-2&_user=10&_coverDate=12%2F15%2F1999&_rdoc=1&_fmt=high&_orig=search&_origin=search&_sort=d&_docanchor=&_view=c&_searchStrId=1501542708&_rerunOrigin=google&_acct=C000050221&_version=1&_urlVersion=0&_userid=10&md5=fd10a462b891f7254d75a8af433a630a&searchtype=a
. Erişim TARİHİ: 10.06.2010
- Yazgan, M. ve Çelik D., 2007. Kentsel peyzaj tasarımı kapsamında tarihi çevre korumaya yönelik yasa ve yönetmeliklerin incelenmesi. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Bartın Orman Fakültesi Dergisi.11, Bartın.
- Yılmaz, S. Ve Özer S. 2003. Narman Peri Bacalarının Tabiat Anıtı Kriterlerine Göre Değerlendirilmesi. Ekoloji Çevre Dergisi. 48, İzmir.
- Yücel, M. ve Babuş D. 2005. Doğa korumanın tarihçesi ve Türkiye'deki gelişmeler. Doğu Akdeniz Ormancılık Araştırma Müdürlüğü DOA Dergisi.11s, Adana.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : L. Feray BEKDEMİR

Doğum yeri : Giresun

Doğum Tarihi : 29 Nisan 1985

Medeni Hali : Bekar

Yabancı Dil : İngilizce

Eğitim Durumu

Lise : Giresun Hamdi Bozbağ Anadolu Lisesi (1999-2003)

Lisans :Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı
Bölümü (2003-2007)

Çalıştığı Kurum

Giresun Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü (2009-....)